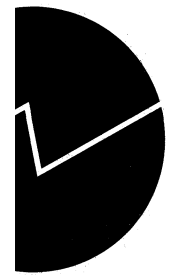

Trygve Kalve og Åne Osmunddalen

Rapport

Kombinert bruk av sosialhjelp og trygdeytelser

Trygve Kalve og Åne Osmunddalen

Kombinert bruk av sosialhjelp og trygdeytelser

Standardtegn i tabeller	Symbols in Tables	Symbol
Tall kan ikke forekomme	Category not applicable	.
Oppgave mangler	Data not available	..
Oppgave mangler foreløpig	Data not yet available	...
Tall kan ikke offentliggjøres	Not for publication	:
Null	Nil	-
Mindre enn 0,5 av den brukte enheten	Less than 0.5 of unit employed	0
Mindre enn 0,05 av den brukte enheten	Less than 0.05 of unit employed	0,0
Foreløpig tall	Provisional or preliminary figure	*
Brudd i den loddrette serien	Break in the homogeneity of a vertical series	—
Brudd i den vannrette serien	Break in the homogeneity of a horizontal series	
Rettet siden forrige utgave	Revised since the previous issue	r

ISBN 82-537-4105-7

ISSN 0332-8422

Emnegruppe

25 Sosiale forhold og sosialvesen

Ny emnegruppe 1995: 03.04 Sosiale tjenester, trygd og sosialhjelp

Emneord

Alderspensionister

Enslige forsørgere

Folketrygd

Sosialhjelpsmottakere

Stønadmottakere

Trygdeinntekt

Uførepensionister

Design: Enzo Finger Design

Trykk: Falch Hurtigtrykk

Sammendrag

Trygve Kalve og Åne Osmunddalen

Kombinert bruk av sosialhjelp og trygdeytelser

Rapporter 95/1 • Statistisk sentralbyrå 1995

I Sosialdepartementets "Utviklingsprogram for sosialkontortjenesten" (1990) rettes søkelyset mot fenomenet kombinasjon av sosialhjelp og trygdeinntekt. "Dobbeltklientifisering" defineres om et problem, og programmet etterlyser mer kunnskap om hvorfor enkelte trygdede må søke sosialhjelp, og hvor permanent sosialhjelpen er for disse. Man ønsker også å få svar på om det er en systematisk tendens til at det er de trygdede som har de laveste pensjonsutbetalingene som må søke sosialhjelp.

Denne undersøkelsen avgrensers seg til å belyse bruk av sosialhjelp blant alderspensjonister, uførepensjonister og enslige forsørgere med overgangsstønad. Disse tre trygdegruppene er valgt fordi de representerer stønadsmottakere som i alder og livssituasjon er svært forskjellige. I rapporten har vi sett på ulike måter å beskrive sambrukets omfang og utvikling fra 1987 til 1990. Hvem det er som kombinerer sosialhjelp og ytelse fra folketrygden; hvor lenge sambruket varer og hvor viktig økonomisk sett sosialhjelp er som supplementsytelse. Vi har også forsøkt å svare på hvorfor sambruket oppstår. Skyldes det lave pensjoner eller spiller også andre forhold inn?

Ann Marit Kleive, Seksjon for statistiske metoder og standarder har utført den logistiske regresjonsanalysen. Knut Strøm, Seksjon for helse- og sosialstatistikk har tilrettelagt datamaterialet.

Datagrunnlaget til undersøkelsen er basert på en sammenkobling av Rikstrygdeverkets register over trygdemottakere med Statistisk sentralbyrås register over sosialhjelpsmottakere.

Undersøkelsen omfatter to ulike studier; en tverrsnittsstudie og en panelstudie. Tverrsnittsstudien omfatter alle som kombinerte sosialhjelp og trygdeinntekt i 1987, 1988, 1989 og 1990. Panelstudien omfatter alle som kombinerte sosialhjelp og trygdeinntekt i 1987. Dette årskullet følger vi hvert år fram til og med 1990.

Sambruket er mest utbredt blant enslige forsørgere med overgangsstønad. Av alle enslige forsørgere med overgangsstønad mottok rundt én av tre (35 prosent i 1990) sosialhjelp. Blant uførepensjonistene og alderspensjonistene mottok henholdsvis 7 og 1 prosent sosialhjelp.

Enslige forsørgere med overgangsstønad har også lengst stønadstid. Dette gjaldt uavhengig av om vi så på hvert kalenderår for seg eller hele observasjonsperioden under ett. I hele observasjonsperioden som totalt omfatter 48 måneder, mottok to av ti (21 prosent) enslige forsørgere med overgangsstønad sosialhjelp i mer enn 24 måneder. Den tilsvarende andelen blant uførepensjonistene var 18 prosent og blant alderspensjonistene 10 prosent.

Det var likevel relativt flest uførepensjonister som var registrert som sosialhjelpsmottakere i alle fire kalenderårene i observasjonsperioden. Nærmere bestemt var det 30 prosent av uførepensjonistene som kombinerte uførepensjon og sosialhjelp i 1987 som også kombinerte ytelsene de tre påfølgende årene. Det tilsvarende tallet blant enslige forsørgere med overgangsstønad var 24 prosent og blant alderspensjonister 14 prosent.

Av registeropplysningene vi har benyttet i undersøkelsen, var bosted den forklaringsvariabel som gjennomgående hadde størst effekt. Sannsynligheten for å ha mottatt høye sosialhjelpsbidrag pr. måned økte klart for sambrukere bosatt i storbyene. Bosted påvirket også klart stønadstiden blant sambrukerne. Å være bosatt i storbyene økte klart sannsynligheten til å være langtidsmottaker av sosialhjelp.

Emneord: Alderspensjonister, enslige forsørgere, folketrygd, sosialhjelpsmottakere, stønadsmottakere, trygdeinntekt, uførepensjonister.

Prosjektstøtte: Sosial- og helsedepartementet og Statistisk sentralbyrå.

Innhold

Sammendrag	3
Datagrunnlag og definisjoner	7
Datagrunnlag	7
Definisjoner	7
1. Innledning	9
1.1. Sosialhjelpsordningen og trygdesystemet	9
1.2. Problemstillinger	9
1.3. Undersøkelsens muligheter og begrensninger	10
2. Antall sambrukere i perioden 1987 til 1990	13
2.1. Forskjeller i bruken av sosialhjelp	13
2.2. Alderspensjonister	13
2.3. Uførepensjonister	15
2.4. Enslige forsørgere med overgangsstønad	17
2.5. Oppsummering	17
3. Stønadstid i perioden 1987 til 1990	19
3.1. Forskjeller i stønadstid	20
3.2. Alderspensjonister	20
3.3. Uførepensjonister	20
3.4. Enslige forsørgere med overgangsstønad	22
3.5. Oppsummering	22
4. Månedlige bidragsbeløp i perioden 1987 til 1990	23
4.1. Forskjeller i sosialhjelpsutbetalinger pr. måned	23
4.2. Sosialhjelp til alderspensjonister	24
4.3. Sosialhjelp til uførepensjonister	24
4.4. Sosialhjelp til enslige forsørgere med overgangsstønad	25
4.5. Oppsummering	26
5. Vekst i de samlede sosialhjelpsutbetalingene til sambrukerne i perioden 1987 til 1990 ..	27
6. Logistisk regresjonsanalyse av sosialhjelpsutbetalinger og stønadstid	29
6.1. Sosialhjelpsutbetalinger	29
6.2. Stønadstid	31
6.3. Oppsummering	32
7. Stønadstid blant sambrukere 1987-1990. Panelstudie	33
7.1. Hvordan måle varighet av bruk av sosialhjelp?	33
7.2. Stønadstid	33
7.3. Stønadmønster	35
7.4. Oppsummering	36
Litteratur	38
Vedlegg	
1. Logistisk regresjon - en kort innføring	39
Utkommet i serien Rapporter (RAPP) etter 1. januar 1994	44

Tabellregister

2. Antall sambrukere i perioden 1987 til 1990	
2.1. Andel trygdemottakere med ulike typer ytelser som samtidig mottok sosialhjelp. Prosent. 1987-1990	13
2.2. Andel alderspensjonister i ulike grupper som har mottatt sosialhjelp. Prosent. 1987-1990	14
2.3. Sambruk av sosialhjelp og trygdeinntekt, etter bosted, pensjonsnivå og kjønn. Alderspensjonister. 1987-1990	14
2.4. Sambruk av sosialhjelp og trygdeinntekt, etter bosted, pensjonsytelse, kjønn og alder. Alderspensjonister. 1987	14
2.5. Andel uførepensjonister i ulike grupper som har mottatt sosialhjelp. Prosent. 1987-1990	15
2.6. Sambruk av sosialhjelp og trygdeinntekt, etter bosted, pensjonsnivå og kjønn. Uførepensjonister. 1987-1990	16
2.7. Andel enslige forsørgere i ulike grupper som har mottatt sosialhjelp. Prosent. 1987-1990	17
2.8. Sambruk av sosialhjelp og overgangstønad, etter bosted og stønadsnivå. Enslige forsørgere. 1987-1990	17
3. Stønadstid i perioden 1987 til 1990	
3.1. Gjennomsnittlig stønadstid i måneder for alle sosialhjelpsmottakere og sambrukere, etter type trygdeytelse. 1987-1990	19
3.2. Gjennomsnittlig stønadstid i måneder for alderspensjonister, etter ulike kjennemerker. 1987-1990	20
3.3. Gjennomsnittlig stønadstid i måneder, etter bosted, pensjonsnivå og kjønn. Alderspensjonister. 1987-1990	20
3.4. Gjennomsnittlig stønadstid i måneder for uførepensjonister, etter ulike kjennemerker. 1987-1990	21
3.5. Gjennomsnittlig stønadstid i måneder, etter bosted, pensjonsnivå og kjønn. Uførepensjonister. 1987-1990	21
3.6. Gjennomsnittlig stønadstid i måneder for enslige forsørgere med overgangstønad, etter ulike kjennemerker. 1987-1990	22
3.7. Gjennomsnittlig stønadstid i måneder, etter bosted og stønadsnivå. Enslige forsørgere. 1987-1990	22
4. Månedlige bidragsbeløp i perioden 1987 til 1990	
4.1. Sosialhjelp som bidrag pr. måned (medianverdier) for alle sosialhjelpsmottakere og trygdemottakere, etter type trygdeytelse. 1987-1990. Omregnet til 1990-kroner	23
4.2. Gjennomsnittlig utbetalt sosialhjelp pr. måned til alderspensjonister, etter ulike kjennemerker. Prosent. 1987-1990	24
4.3. Gjennomsnittlig utbetalt sosialhjelp pr. måned til uførepensjonister, etter ulike kjennemerker. Prosent. 1987-1990	24
4.4. Gjennomsnittlig utbetalt sosialhjelp pr. måned til enslige forsørgere med overgangstønad, etter ulike kjennemerker. Prosent. 1987-1990	25
6. Logistisk regresjonsanalyse av sosialhjelpsutbetalinger og stønadstid	
6.1. Faktorer som påvirker sannsynligheten for å motta sosialhjelp over medianverdien blant alderspensjonister. 1987	30
6.2. Faktorer som påvirker sannsynligheten for å motta sosialhjelp over medianverdien blant uførepensjonister. 1987	30
6.3. Faktorer som påvirker sannsynligheten for å motta sosialhjelp over medianverdien blant enslige forsørgere med overgangstønad. 1987	30
6.4. Faktorer som påvirker sannsynligheten for å være langtidsmottaker av sosialhjelp blant alderspensjonister. 1987	31
6.5. Faktorer som påvirker sannsynligheten for å være langtidsmottaker av sosialhjelp blant uførepensjonister. 1987	31
6.6. Faktorer som påvirker sannsynligheten for å være langtidsmottaker av sosialhjelp blant enslige forsørgere med overgangstønad. 1987	32
7. Stønadstid blant sambrukere 1987-1990. Panelstudie	
7.1. Stønadmåneder med sosialhjelp. Alle sosialhjelpsmottakere og sambrukere. Prosent. 1987-1990	34
7.2. Stønadmåneder med sosialhjelp for nye sosialhjelpsmottakere. Alle sosialhjelpsmottakere og sambrukere. Prosent. 1987-1990	35
7.3. Stønadsår med sosialhjelp. Alle sosialhjelpsmottakere og sambrukere. Prosent. 1987-1990	35
7.4. Stønadmønster blant sosialhjelpsmottakere og sambrukere. Prosent. 1987-1990	36

Datagrunnlag og definisjoner

Datagrunnlag

Datagrunnlaget til denne undersøkelsen er basert på en sammenkobling av Rikstrygdeverkets register over trygdemottakere med Statistisk sentralbyrås register over sosialhjelpsmottakere.¹

Materialet er landsomfattende med unntak av til sammen 22 kommuner som ikke sendte inn statistikkoppgaver for sosialhjelp i et eller flere år i observasjonsperioden. Mangler det oppgaver for ett år, er kommunen holdt utenfor i alle åra som inngår i undersøkelsen.²

Samlet tall på alders- og uførepensjonister og enslige forsørgere med overgangsstønad som mottok sosialhjelp varierer i perioden mellom 27 300 i 1987 og 33 700 i 1990. I enkelte deler av undersøkelsen vil tallet på sambrukere være noe mindre enn dette, fordi viktige opplysninger om stønadstid og stønadsbeløp mangler i statistikken for enkelte sosialhjelpsmottakere.

Det er foretatt et utvalg av opplysninger fra trygderegisteret og sosialhjelpsstatistikken. Fra trygderegisteret er det hentet opplysninger om pensjons-/stønadsnivå. Trygderegisteret inneholder kun opplysninger om kontantytelser fra folketrygden. Andre inntekter er ikke registrert. For uførepensjonistene er det i tillegg tatt med opplysninger om primærdiagnose og uføregrad.

Fra sosialhjelpsregisteret er det tatt med opplysninger om stønadsutbetalinger, stønadstid, enkelte bakgrunnskjennermerker ved klientene som kjønn, alder, bosted, ekteskapeleg status, antall barn som klienten forsørger og statsborgerskap.

Registrene mangler opplysninger om hvorfor hjelpebehov oppstår og opphører. Vi har bl.a. ingen opplysninger om levekostnader (som boutgifter) eller endringer i husholdningsstrukturen.

Definisjoner

Hva er sambruk?

Sambruk vil i denne sammenhengen si å kombinere sosialhjelp med ytelser fra folketrygden.

Vi har i denne undersøkelsen valgt å definere sambruker som en person som både er registrert som mottaker av sosialhjelp i et bestemt kalenderår (t) og som samtidig er med i bestandstallene over trygdemottakere *både* ved utgangen av foregående år ($t-1$) og ved utgangen av inneværende år (t). Dette garanterer at personene som kommer med i utvalget faktisk mottar både økonomisk sosialhjelp og trygdeinntekt *samtidig*. Definisjonen er valgt fordi sosialstatistikken registrerer det *antall måneder* en person har mottatt økonomisk sosialhjelp i løpet av et kalenderår. Det oppgis ikke *hvilke måneder* sosialhjelp er mottatt.

Denne avgrensningen *undervurderer* omfanget av sambruket siden sambruk blant personer som kommer til eller går ut av trygderegisteret i år (t) ikke vil bli inkludert i utvalget. Andre måter å definere sambruk på vil gi andre tall for hvor mange det er som kombinerer pensjon/stønadsinntekt og sosialhjelp enn det vi legger fram her.

Varighet av sambruk

Sambrukets *varighet* er definert som det antall måneder en person mottar sosialhjelp innenfor et gitt

¹ Det er siden 1986 brukt personnummer ved registrering av mottakere av økonomisk sosialhjelp. Dette gjør det mulig å kartlegge stønadskarrierer fra 1986 og framover. Samtidig gir dette mulighet for kobling til andre stønadsregistre hvor bruk av personnummer er benyttet, bl.a. registre over ulike ytelser i folketrygden.

Sosialdepartementet har nylig åpnet adgang til kobling av ulike registre i visse tilfeller. Dette gjelder både kobling av ulike stønadsregistre mot hverandre og kobling av årgangsfiler fra samme register, som f.eks. årgangsfiler med registrerte sosialhjelpsmottakere. Det er dermed mulig å studere stønadsperiodenes varighet over flere kalenderår ved hjelp av registerdata. Tidligere måtte analyser av stønadstid være begrenset til det enkelte kalenderår.

² De 22 kommunene hadde i underkant av 5 prosent av alle sosialhjelpsmottakerne i 1986.

tidsrom (f.eks. et kalenderår) og hvor personen samtidig er registrert som trygdemottaker både ved inngangen og utgangen av året.

Individ og hushold

Sambruket blir registrert på *individnivå*. I *hushold* der f.eks. den ene av ektefellene er trygdemottaker og den andre ektefellen ikke mottar trygd, men er registrert som sosialhjelpsmottaker, vil dette naturlig nok ikke bli registrert som sambruk. I sosialhjelpsstatistikken vil det være tilfeldig hvem i et parforhold som er registrert som klient. På *husholdsnivå* vil vi derfor få en underregistrering av sambruk.

Mangelen på husholdsdata fratar oss muligheten til å studere hvilken betydning husholdstype har for sambruket.

Enslige forsørgere

Det vil være ulike definisjoner av gruppa enslige forsørgere. Vi definerer enslige forsørgere som alle som mottar overgangsstønad (full eller avkortet) uavhengig av om de er alene om omsorgen for barnet eller lever i samboerforhold. Vi har valgt denne definisjonen fordi vi ikke har pålitelig registerinformasjon om samboerforhold.

Denne definisjonen av enslige forsørgere med overgangsstønad er forskjellig fra den definisjonen som er brukt i andre undersøkelser der bare de "reelle" eneforsørgerne eller eneforsørgerne uten samboer er tatt med (Dahl 1993).

Bosted - storby kontra resten av landet

Storby er definert som i St. meld. nr. 11 (1990-91) "Om storbyenes økonomiske situasjon m.v." og omfatter byene Oslo, Bergen, Trondheim og Stavanger. I undersøkelsen er storby stilt opp mot resten av landet.

Pensjons- og stønadsnivå

Vi har ikke opplysninger om pensjonistenes eller stønadsmottakernes samlede inntekter.

I undersøkelsen skiller vi mellom minste- og tilleggspensjonister. Grunnen til dette valget er at skillet er vanlig å benytte og rent faktisk markerer en forskjell i inntekter som også forsterkes ved at pensjonister med tilleggspensjon har større inntekter ved siden av pensjonen enn minstepensjonister.

Alle tillegg som ektefelle tillegg og barnetillegg holdes utenfor undersøkelsen.

For enslige forsørgere benytter vi oss av skillet mellom full og avkortet overgangsstønad. Full overgangsstønad tilsvarer minstepensjon. Avkortet overgangsstønad betyr at lønnsinntekt kommer i tillegg til stønad og dermed blir samlet inntekt større enn minstepensjon. For enslige forsørgere er stønad til barnetilsyn, bidragsforskott, dobbel barnetrygd og ev. utdanningsstønad holdt utenfor undersøkelsen.

Familiefase

Familiefase bygger dels på opplysninger om ekteskapelig status hentet fra sosialstatistikkregisteret. Enslige defineres som personer med ekteskapelig status ugift, separert/skilt og enke/enkemann. Par omfatter både ektepar og samboerpar. Informasjon om forsørgeransvar for barn bygger på trygderegisterets opplysninger om utbetalt barnetillegg.

Viktigste kilde til livsopphold

Opplysningen om viktigste kilde til livsopphold er hentet fra sosialhjelpsregisteret. Det bygger på informasjon som sosialkontoret innhenter ved søknad om sosialhjelp. Den inntektskilden som på søknadstidspunktet var klientens viktigste, blir registrert i statistikken.

1. Innledning

1.1. Sosialhjelpsordningen og trygdesystemet

Da folketrygden ble innført i 1966, var det en utbredt forestilling at en gradvis utbygging av trygdesystemet ville redusere behovet for sosialhjelp. Det har ikke holdt stikk. Tvert imot viser sosialstatistikken en betydelig vekst i tallet på sosialhjelpsmottakere i løpet av 1980-åra.

Det er klare forskjeller mellom det skjønnsbaserte sosialhjelpssystemet og det regelorienterte trygdesystemet. Folketrygdytelsene utløses ved spesielle, nærmere definerte livssituasjoner. Sosialloven skal fange opp ulike behovssituasjoner som ikke dekkes av andre ordninger. En viktig forskjell er at pensjonsinntekt skal kompensere for mangel på lønnsinntekt, mens sosialhjelp i tillegg til dette skal dekke nødvendige utgifter til livsopphold. Sosialhjelpssystemet kan med sin fleksibilitet "tette sprekene" i det andre systemet. Det er imidlertid en subsidiær hjelpeordning som forutsetter at alle andre inntektsmuligheter skal være prøvd.

Utformingen av trygdeordningene blir derfor en viktig faktor som påvirker etterspørselen etter sosialhjelp. Det gjelder hvem som har rett til ytelsene (personkrets), under hvilke vilkår ytelsene tildeles (tildelingsreglene) og hvordan man fastsetter nivået på ytelsene (utmålingsreglene).

Sambruk av økonomisk sosialhjelp og trygdeinntekt berører spørsmålet om regler for tildeling og utmåling av ytelser. Innenfor sosialhjelpsområdet har dette særlig munnet ut i en debatt om behovet for en statlig fastsatt minstestandard for ytelser til livsopphold. Både tildeling og utmåling av sosialhjelp er i henhold til lovverket basert på skjønn. I den nye sosialloven som trådte i kraft i 1993, er det fortsatt overlatt til kommunene å fastlegge veiledende stønadssatser.

Innenfor folketrygdsystemet har det vært en diskusjon om nivået på folketrygdens minsteytelser. Både fraværet av fastsatte minstestandarder innenfor sosialhjelpsordningen og minsteytelsesnivået innenfor folketrygdordningen kan forklare at mange trygdemottakere søker sosialhjelp. Denne undersøkelsen vil bl.a. se nærmere på om det er sammenheng mellom folke-

trygdens ytelsesnivå og bruken av økonomisk sosialhjelp.

Dersom tallet på sambrukere er stort og utgiftene til sosialhjelp høye, vil sambruk kunne være en belastning for den kommunale sosialomsorgen. Det må oppfattes som lite hensiktsmessig at både et statlig og et kommunalt inntektssikringssystem skal forsørge de samme personene.

For pensjonister og stønadsmottakere er det dels viktig at det finnes muligheter til supplementsytelser i tillegg til pensjonen eller overgangsstønad. Men dels vil det alltid være ulemper forbundet med å søke en behovsprøvet ytelse. De fleste personer med uføre- eller alderspensjon vil ha få eller ingen andre muligheter til å øke sine inntekter. For denne gruppa vil sosiallovens intensjoner om hjelp til selvhjelp gjennom tilbakeføring til inntektsgivende arbeid være uaktuell.

Sosialhjelpssystemet er i dag et siste sikkerhetsnett hvor hensikten er å kunne gi kortvarig hjelp til en person for å overvinne eller tilpasse seg en vanskelig livssituasjon. Langvarig bruk av sosialhjelp, som indikerer et klart misforhold mellom personens inntekter og nødvendige utgifter til livsopphold, bryter med intensjonen i lov om sosiale tjenester. Har mottakeren en fast trygdeinntekt som ikke strekker til, kan man stille spørsmål om hvor lenge sosialhjelp bør benyttes som hjelp til inntektssikring før eventuelt andre tiltak iverksettes. Langvarig bruk av sosialhjelp vil være en brysom påminning om at det øvrige hjelpe- og velferdsapparatet kommer til kort. Sporadisk bruk av sosialhjelp må man derimot kunne forvente også blant trygdemottakere.

1.2. Problemstillinger

Prosjektet omfatter to ulike studier; en *tverrsnittsstudie* og en *panelstudie*.

Tverrsnittsstudien omfatter alle som kombinerte sosialhjelp og trygdeinntekt i 1987, 1988, 1989 og 1990. Dette datamaterialet vil gi anledning til å studere hvordan sambruket har utviklet seg i fireårsperioden.

Panelstudien omfatter alle som kombinerte sosialhjelp og trygdeinntekt i 1987. Her har vi samlet registeropplysninger om de samme personene (1987-kohorten) hvert kalenderår fram til og med 1990. Dette gir grunnlag for bl.a. å se nærmere på hvor lenge sambruket varer for et bestemt årskull i løpet av denne perioden.

Hovedproblemstillingen som knytter seg til tverrsnittstudien, er om sambruket i perioden 1987-1990 har økt eller minsket både med hensyn til antall mottakere, når det gjelder antall måneder med stønad og hvor mye som blir utbetalt i sosialhjelp. Rapporten drøfter hva som kan forklare at omfanget av sambruk, utbetalinger og varighet av økonomisk sosialhjelp varierer mellom de tre trygdegruppene enslige forsørgere med overgangsstønad, uførepensjonister og alderspensjonister.

Antakelsen vil være at omfanget av sambruk vil være stabilt siden sambrukergruppene har en fast inntektskilde. Usikkerhetsmomentet vil være hvilken betydning endringer i levekostnader kan spille, bl.a. endringer i boutgifter.

Forklaringsmodellen som ligger til grunn i begge studiene bygger hovedsakelig på individuelle kjennemerker ved sambrukerne som kjønn, alder, pensjonsnivå og bosted. Denne modellen er dels valgt ut fra hvilke opplysninger som finnes i registrene og dels ut fra hvilke forhold man antar vil påvirke bruken av sosialhjelp.

Nå vet vi fra andre undersøkelser at bruken av sosialhjelp også henger sammen med samfunnsmessige forhold som endringer i arbeidsmarkedet og familiemønsteret. I tillegg vil trekk ved selve hjelpeapparatet som forskjeller i kommunal stønadspraksis med hensyn til hvem som får sosialhjelp og hvor mye man får, også påvirke bruken av sosialhjelp. I denne undersøkelsen mangler vi data om dette.

I panelstudien blir det viktigste å studere hvor lenge sambrukere mottar sosialhjelp sammenliknet med sosialhjelpsmottakere generelt. Rapporten vil se nærmere på om sambrukerne i fireårsperioden har kortere gjennomsnittlig stønadstid enn andre sosialhjelpsmottakere ut fra en antakelse om at bruk av sosialhjelp som supplementsytelse mer vil ha karakter av å være en kortvarig overgangsordning enn bruk av sosialhjelp generelt. En vil tro at det er lettere å gjøre seg uavhengig av sosialhjelp som biinntekt enn sosialhjelp som viktigste kilde til livsopphold.

Både i tverrsnittstudien og i panelstudien vil vi se nærmere på om bestemte kjennemerker ved pensjonistene og stønadsmottakerne påvirker bruken av sosialhjelp.

Alder, kjønn og familiefase

Sambruk kan ha sammenheng med spesielle faser eller situasjoner i livet. Gjennom å se nærmere på de tre trygdegruppene som er valgt ut i denne undersøkelsen, kan forskjeller i omfanget av sambruk, stønadslengde og stønadsutbetalinger knyttes til ulikheter i gruppen mellom når det gjelder alder, kjønn og familiefase. Generelt vet vi at bruk av sosialhjelp avtar med stigende alder. Gjelder dette også innad i sambrukergruppene?

Pensjonsnivå

Det er rimelig å anta at det er en sammenheng mellom nivået på pensjonsytelsene og sambruk av sosialhjelp og trygd. Vår antakelse er at trygdemottakere med folketrygdens minsteytelser hyppigere mottar sosialhjelp enn trygdemottakere med tilleggspensjon større enn særtillegget. Vi vil også anta at enslige forsørgere med full overgangsstønad hyppigere mottar sosialhjelp enn enslige forsørgere med avkortet stønad siden den siste gruppa vil ha lønnsinntekt og derfor høyere samlet inntekt.

Bosted

Mye av sosialhjelpsforskningen de seneste årene har vært opptatt av hvordan levetilstandene og levekostnadene i storbyene influerer på bruken av sosialhjelp. Det er derfor av interesse å undersøke om kommunestørrelse påvirker sannsynligheten for sambruk av sosialhjelp og pensjonsinntekt/-stønad.

Vi vil anta at sambruket er større i storbyene enn i resten av landet. Dette kan dels henge sammen med at levekostnadene er høyere i storbyene slik at behovet for sosialhjelp er større her. Men høyt forbruk av sosialhjelp i storbyene kan også henge sammen med at hjelpeapparatet fungerer på en annen måte her enn i resten av landet ved at stønadspraksisen er mer liberal og/eller at det er mindre sosial kontroll med hensyn til å søke sosialhjelp.

Diagnose (ved uførepensjon)

Det er grunn til å undersøke om det er slik at spesielle diagnosegrupper blant uførepensjonistene er overrepresentert blant de som mottar sosialhjelp. Det er rimelig å anta at personer med mentalt og sosialt betingede diagnoser vil være overrepresentert blant sambrukerne, siden dette er personer som i større grad enn andre uførepensjonerte kan ha behov for sosialtjenestens ulike tiltak. Det er også rimelig å anta at denne gruppa mer enn andre har benyttet seg av sosialkontorets tjenester før tidspunktet for uførepensjonering, og derfor vil fortsette å bruke sosialhjelp etter at uførepensjon er tilstått.

1.3. Undersøkelsens muligheter og begrensninger

Undersøkelsen gir mulighet til å følge en kohort av sambrukere ut over det enkelte kalenderår. Mens sosialhjelpsstatistikken deler stønadsforløp inn i

kalenderår, vil observasjonsperioden for panelstudien være fire år. Dette gir større anledning til å beskrive lengden på stønadsforhold og stønadskarrierer.

Et fortrinn ved datamaterialet ligger i *sammenkoblingen* av sosialhjelpsdata med data fra Rikstrygdeverket. Dette skulle gi pålitelige og landsomfattende data om sambruk som ikke er beheftet med de feilkilder som finnes dersom man bare hadde lagt opplysninger om sambruk fra sosialhjelpsregisteret til grunn. I dette registeret vil opplysninger om klientenes ytelser fra folketrygden kunne være uteglemt eller feilregistrert.

Noen av begrensningene er begrunnet i valg vi har gjort med utgangspunkt i våre problemstillinger, mens andre henger sammen med hva registrene faktisk inneholder av opplysninger.

(1) Det er bare valgt ut én kohort til panelstudien (de som kombinerte sosialhjelp og pensjon/stønad i 1987). Dette umuliggjør sammenlikninger mellom kohorter for å se om stønadslengde og stønadsmønster er stabile eller endrer seg. Det er m.a.o. ikke mulig å svare på om 1987-årgangen av sambrukere er en representativ årgang eller om f.eks. stønadslengden øker for seinere kohorter.

Vi har heller ikke tatt med data om nye sambrukere som starter sambruket etter 1987. Det er derfor ikke mulig å se nærmere på hvor stor utskifting det er blant sambrukerne over tid slik det bl.a. er gjort i en svensk undersøkelse av sosialhjelpsmottakere (Salonen 1993). Kritikken som er reist mot bruken av tverrsnittsdata som pga. for korte observasjonsperioder overrepresenterer langtidsklientene i forhold til korttidsklientene, rammer derfor også vårt datamateriale. Langtidsmottakere eller 'kronikerne' vil på et bestemt tidspunkt (som et kalenderår) være overrepresentert i forhold til hvor mange de egentlig er av alle som mottar sosialhjelp. Selv om observasjonsperioden er fire år, er utvalget ett enkelt årskull. Hadde man derimot registrert tilgangen av nye sambrukere i 1988, 1989 og 1990, ville man kunne undersøkt på et mer representativt grunnlag hvilke kjennemerker sambrukerne hadde.

(2) Datamaterialet bygger på sensurerte data i den forstand at kohorten i 1987 også kan ha kombinert sosialhjelp og pensjon før 1987 og kan fortsette sambruket etter 1990. Det vil derfor ikke være fullstendige stønadsforløp som registreres. For enkelte sambrukere vil det bare være utsnitt av lengre stønadskarrierer vi har data om.

I enkelte sammenhenger defineres nye sosialhjelpsmottakere som dem som ikke mottok sosialhjelp året før. Nye sosialhjelpsmottakere i 1987 er derfor dem som ikke var registrert i sosialhjelpsstatistikken i 1986. Vi vet derimot ikke hvem som var *sambrukere* året før. Fra andre undersøkelser kjenner vi til at dette er en mangelfull operasjonalisering. Av alle nye klienter et bestemt år (t) som ikke var klient året før, ($t-1$), vil en stor del ha vært klienter i ($t-2$) eller tidligere.

(3) En begrensning med registerdata av denne typen er at man mangler opplysninger for den perioden hvor personene ikke befinner seg i registrene. I denne undersøkelsen er kravet at man må befinne seg i *begge registrene samtidig* for å være med i utvalget. Går man ut av ett av dem, går man også ut av utvalget. Det betyr f.eks. at enkelte sambrukere kan fortsette som sosialhjelpsmottakere etter at de har sluttet å motta stønad fra folketrygden uten at dette er opplysninger som kommer med i datamaterialet. Denne begrensningen er begrunnet ut ifra at vi i denne undersøkelsen primært er opptatt av sambruk og ikke av isolert bruk av sosialhjelp.

(4) Registeropplysningene gir ikke grunnlag for å se nærmere på hvorfor sambruket har startet eller opphørt. Endringer i inntekts- eller familiesituasjon som utløser eller opphever bruken av sosialhjelp vet vi ingenting om. Registeropplysningene beskriver kjennemerker ved sambrukerne *mens sambruket pågår*. Vi har i denne undersøkelsen valgt å bruke kjennemerker ved sambrukerne slik de er registrert ved starten av observasjonsperioden i 1987.

(5) I sosialhjelpsstatistikken har vi opplysninger om antall stønadsmåneder og antall stønadsår (kalenderår). For å studere *stønads lengde* er det mest hensiktsmessig å bruke tallet på stønadsmåneder. For å kartlegge *stønadsperioder* benytter vi oss av opplysninger om antall kalenderår med sambruk siden vi i sosialhjelpsregisteret ikke har opplysninger på månedsnivå om dette. Vi vet ikke *hvilke* måneder i året klienten har mottatt sosialhjelp.

Dette er ingen ideell løsning. En klient A med sambruk i desember 1987 og januar 1988 vil bli registrert som sambruker i to år, mens en klient B med sambruk i januar og februar 1988 vil bli registrert med ett år selv om de begge i perioden 1987-1988 egentlig har hatt én sambruksperiode. Ved å benytte kalenderår vet vi heller ingenting om stønadsmønsteret innen året (én eller flere stønadsperioder).

2. Antall sambrukere i perioden 1987 til 1990

Perioden som tverrsnittsstudiene omfatter, er preget av en sterk vekst i tallet på sosialhjelpsklienter. Antallet steg fra ca. 116 000 sosialhjelpsmottakere i 1987 til ca. 155 000 mottakere i 1990.

Sett i forhold til trygdegruppene skiller enslige forsørgere med overgangsstønad seg klart ut med relativt flest sosialhjelpsmottakere. I de tallmessig store pensjonsgruppene var sambruket langt mindre. Særlig blant alderspensjonister var det en svært liten andel som mottok sosialhjelp.

Sambruket blant alderspensjonistene og uførepensjonistene har ligget på henholdsvis 1 og 7 prosent i hele perioden 1987-1990. For enslige forsørgere med overgangsstønad har andelen økt fra 30 til 35 prosent.

Tabell 2.1. Andel trygdemottakere med ulike typer ytelser som samtidig mottok sosialhjelp. Prosent¹. 1987-1990

År	Overgangsstønad	Uførepensjon	Alderspensjon
1987 (N)	30,3 (7 835)	6,9 (13 312)	1,1 (6 136)
1988 (N)	31,3 (7 985)	7,4 (15 317)	1,1 (6 431)
1989 (N)	35,1 (9 958)	7,1 (15 417)	1,0 (6 204)
1990 (N)	35,1 (10 930)	7,2 (16 380)	1,0 (6 361)

¹ Det er viktig å være oppmerksom på at denne sambruksraten er beregnet ut fra tallet på sosialhjelpsmottakere i løpet av året (omløpstall) og tallet på pensjons- eller stønadmottakere som er registrert ved utgangen av året (bestandstall). Denne asymmetrien skyldes at vi ikke har bestandstall for sosialhjelpsmottakere.

Selv om enslige forsørgere med overgangsstønad er den gruppa som har høyest andel sambrukere, var det i *antall* langt flere uførepensjonister som mottok sosialhjelp. I 1990 var det nær 16 400 uførepensjonister som mottok sosialhjelp, mens tilsvarende tall for enslige forsørgere med overgangsstønad og alderspensjonister var 10 900 og 6 400.

Målt i absolutte tall har antall sambrukere økt fra 27 300 i 1987 til 33 700 i 1990 - en økning på 23 prosent.

2.1. Forskjeller i bruken av sosialhjelp

Datamaterialet vårt gir ikke like gode muligheter for analyse av alle trygdemottakergruppene. Både omfanget og kvaliteten av dataene er forskjellig. Vi har imidlertid pålitelig informasjon om fire viktige forklaringsvariabler (uavhengige variabler) for alle tre gruppene. Det er opplysninger om bosted, pensjonsnivå/stønadsnivå, kjønn og alder. Bosted vil bli anvendt som et mål for antatte forskjeller i levekostnader eller som forskjeller i kommunal stønadspraksis. Pensjonsnivå vil være et mål på trygdemottakerens inntektssituasjon, selv om det er viktig å være oppmerksom på at vi ikke har opplysninger om trygdemottakernes *samlede* inntekter.

2.2. Alderspensjonister

Tallene i tabell 2.2 gir en oversikt over ulike kjennemerker samvariasjon med bruken av sosialhjelp blant alderspensjonistene.

Andelen som mottok sosialhjelp var nær dobbelt så høy blant alderspensjonister med minstepensjon sammenliknet med pensjonister med pensjon utover minstepensjonene i folketrygden. Dette gir en foreløpig bekreftelse på vår antakelse om at bruk av sosialhjelp øker jo lavere inntekten er.

Kvinnelige alderspensjonister mottar langt oftere sosialhjelp enn mannlige alderspensjonister. Dette henger sannsynligvis sammen med at det var flere kvinnelige enn mannlige minstepensjonister. I 1987 var 75 prosent av kvinnelige alderspensjonister minstepensjonister, mens det tilsvarende tallet blant mannlige alderspensjonister var 30 prosent.

Vi finner ikke uventet høyere rate av sambruk i storbyene enn i resten av landet. I storbyene var det 19 av 1 000 alderspensjonister som mottok sosialhjelp, mot 8 av 1 000 i resten av landet i 1990.

Alderspensjonistene er her delt i tre grupper: 67-69 år, 70-79 år og 80 år og over. Det framgår at andelen sosialhjelpsmottakere er høyest i den eldste

aldersgruppa, dvs. 11 av 1 000 over 80 år, mot bare 7 av 1 000 i gruppa 67-69 år. Grunnen til dette kan være at andelen minstepensjonister er større blant de eldste alderspensjonistene.

Tabell 2.2. Andel alderspensjonister i ulike grupper som har mottatt sosialhjelp. Prosent. 1987-1990

	1987	1988	1989	1990
Alle	1,1	1,1	1,0	1,0
Pensjonsnivå:				
Med minstepensjon	1,3	1,4	1,3	1,3
Med tilleggspensjon	0,7	0,7	0,7	0,7
Bosted:				
Bosatt i storbyer	1,8	2,0	1,9	1,9
Bosatt utenfor storbyer	0,8	0,8	0,8	0,8
Kjønn:				
Menn	0,7	0,7	0,7	0,6
Kvinner	1,3	1,3	1,3	1,3
Alder:				
Under 70 år	0,7	0,8	0,8	0,7
70-79 år	1,1	1,2	1,1	1,1
80 år og over	1,2	1,2	1,1	1,1

Mens vi i tabell 2.2 har sett på enkelte bivariate sammenhenger mellom ulike kjennemerker ved alderspensjonistene og omfanget av sosialhjelpsbruk, skal vi i tabellene nedenfor se på mer spesielle grupper.

Vi fant i den bivariate analysen at kvinner hadde høyere sambruksrate enn menn. I tabell 2.3 ser vi at dette ikke er tilfellet blant alle grupper av alderspensjonister. Blant minstepensjonister i storbyene har menn høyere

sambruksrate enn kvinner i hele fireårsperioden. Det er grunn til å tro at dette er en særlig problembelastet gruppe. Dette bekreftes av at tendensen er den samme blant mannlige uførepensjonister med minstepensjon i storbyene. Her er også sambruksraten vesentlig høyere enn blant andre uførepensjonister.

Uavhengig av pensjonsnivå og kjønn er sambruket blant alderspensjonistene mer utbredt i storbyene enn i resten av landet. Likeledes er bruken av sosialhjelp større blant minstepensjonister enn tilleggspensjonister uavhengig av bosted og kjønn.

Vi finner at gruppene "mannlige minstepensjonister i storby" og "mannlige tilleggspensjonister i resten av landet" representerer to ytterpunkter når det gjelder sambruk av sosialhjelp og pensjon blant alderspensjonister. Førstnevnte gruppe har ti ganger så høy andel sosialhjelpsmottakere som sistnevnte.

I tabell 2.4 kan vi se på effekten av alder i ett bestemt år (1987). Alderspensjonistene er delt i to grupper: under 80 år og 80 år og over.

Ser vi på effekten av alder får vi for det første bekreftet inntrykket fra tabellen ovenfor at det er alderspensjonistene i gruppa "mannlige minstepensjonister i storby" som oftest må supplere sosialhjelp med trygd. Denne tabellen viser dessuten at dette trekket kun gjelder de yngste alderspensjonistene. I denne gruppa var det 67 av 1 000 som mottok sosialhjelp. Dette er seks ganger flere enn gjennomsnittet blant alle alderspensjonistene. Av de "eldre eldre" i samme gruppe var det til sammenlikning bare 17 av 1 000 som fikk sosialhjelp. De yngste mannlige minstepensjonistene i storbyene er med andre ord en svært atypisk gruppe sammenliknet med alle andre alderspensjonister.

Tabell 2.3. Sambruk av sosialhjelp og trygdeinntekt, etter bosted, pensjonsnivå og kjønn. Alderspensjonister. 1987-1990

År	Storby				Resten av landet			
	Minstepensjon		Tilleggspensjon		Minstepensjon		Tilleggspensjon	
	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn
1987	2,3	3,4	1,5	0,8	1,1	0,9	0,9	0,3
1988	2,6	4,1	1,8	0,9	1,1	0,9	0,9	0,4
1989	2,6	4,2	1,7	0,9	1,0	0,9	0,9	0,3
1990	2,7	4,2	1,8	0,8	1,0	1,0	0,9	0,3

Tabell 2.4. Sambruk av sosialhjelp og trygdeinntekt, etter bosted, pensjonsytelse, kjønn og alder. Alderspensjonister. 1987

Alder	Storby				Resten av landet			
	Minstepensjon		Tilleggspensjon		Minstepensjon		Tilleggspensjon	
	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn
Under 80 år	2,3	6,7	1,5	0,8	1,1	1,2	0,8	0,3
80 år og over	2,2	1,7	2,6	1,2	1,0	0,7	2,0	0,5

Blant mannlige minstepensjonister er det de yngste som har mest behov for sosialhjelp. For tilleggspensjonistene er det de eldste som har størst andel sosialhjelpsmottakere målt i relative tall. Hva grunnen til dette kan være er usikkert. En mulig forklaring kan være at de eldste har mindre tilleggspensjoner enn de yngste. I utgangspunktet ville man antatt at bruken av sosialhjelp avtar med økende alder uavhengig av andre kjennemerker fordi både holdningene til sosialhjelp og muligheten for å søke om hjelp peker i den retning. At særlig kvinnelige tilleggspensjonister bryter dette mønsteret, kan skyldes at det er flere enpersonshusholdninger over 80 år enn under og at dette skaper økonomiske vanskeligheter.

2.3. Uførepensjonister

Pensjonsnivå påvirker bruken av sosialhjelp også blant uførepensjonister. Det var relativt sett dobbelt så mange uførepensjonister med minsteytelser fra folketrygden som mottok sosialhjelp som uførepensjonister med tilleggstydelser.

Sambruket er som blant alderspensjonistene mer utbredt i storbyene enn i resten av landet. Denne overhyppigheten kan skyldes som tidligere nevnt at kostnadsnivået generelt er høyere i byene enn i resten av landet, eller at holdningene til å søke sosialhjelp er annerledes eller at tildelingspraksis er mer liberal i storbyene.

I motsetning til for alderspensjonister er det ingen sammenheng mellom kjønn og bruken av sosialhjelp. Når det gjaldt uførepensjonistenes alder, var det vanligere at personer under 50 år kombinerte sosialhjelp og uførepensjon enn personer 50 år og over. Det kan kanskje være generelle forskjeller i levekostnader bl.a. som følge av at flere uførepensjonister under 50 år har forsørgeransvar for barn. Det framgår av de bivariate sammenhengene at uførepensjonister med forsørgeransvar for barn mottar sosialhjelp langt hyppigere enn uførepensjonister uten barn. Det er også en litt større andel med minsteytelser blant uførepensjonister under 50 år enn over.

Blant uførepensjonister med primærdiagnosen mentale lidelser var det en langt større andel som mottok sosialhjelp i fireårsperioden enn blant dem med andre lidelser. Innenfor gruppa mentale lidelser er det igjen personer med primærdiagnose alkoholisme eller narkomani som har en spesielt høy sambruksrate. Det kan være mange grunner til det. Det kan ha sammenheng med at det innenfor denne diagnosegruppa vil være en del sosialt relaterte plager som øker sannsynligheten for kontakt med sosialkontoret. Denne kontakten kan være

etablert før tilståelse av uførepensjon, og bidra til at barrierene mot å søke sosialhjelp er mindre enn blant andre uførepensjonister. Det kan også være en kontakt som har oppstått etter uførepensjoneringen ut fra spesielle behov for både økonomisk og ikke-økonomisk hjelp fra sosialkontoret.³

Tabell 2.5. Andel uførepensjonister i ulike grupper som har mottatt sosialhjelp. Prosent. 1987-1990

	1987	1988	1989	1990
Alle	6,9	7,4	7,1	7,2
Pensjonsnivå:				
Med minstepensjon	9,3	10,1	9,3	10,5
Med tilleggspensjon	5,4	6,0	6,1	5,9
Bosted:				
Bosatt i storbyer	11,2	11,9	11,4	11,2
Bosatt utenfor storbyer	5,7	6,2	6,0	6,2
Kjønn:				
Menn	7,0	7,6	7,2	7,2
Kvinner	6,7	7,2	7,0	7,2
Alder:				
Under 50 år	14,3	15,1	14,6	14,5
50 år og over	4,5	4,8	4,5	4,6
Primærdiagnose:				
Mentale lidelser	12,5	13,6	13,5	13,8
-Psykosier	13,1	14,2	13,4	13,7
-Nevrosier	10,6	11,7	11,8	12,2
-Alkoholisme, narkomani	31,9	33,4	33,5	32,9
-Mental retardasjon	10,7	11,2	10,8	12,1
Andre lidelser	4,4	4,8	4,5	4,6
Uføregrad:				
100 prosent uførhet	8,3	8,9	8,3	8,9
Gradert uføregrad	2,1	2,3	3,3	1,9
Barn: ¹				
Ingen barn	6,0	6,5	6,2	6,3
Ett eller flere barn	12,8	13,4	12,9	12,9

¹ Uførepensjonister som er registrert med utbetalt barnetillegg i trygderegisteret er definert som uførepensjonister med barn.

Vi vet at alderssammensetningen av gruppa av uførepensjonister med mentale lidelser er annerledes enn blant uføre med andre diagnoser. 38 prosent var under 50 år mot 18 prosent blant uførepensjonistene med andre primærdiagnoser (1987). Det vil derfor blant uførepensjonistene som blant alderspensjonistene være sammenheng mellom ulike forklaringsvariabler. Det kan her være korrelasjon mellom variablene alder, diagnose, pensjonsnivå og forsørgeransvar for barn.

³ Det vil i sosialstatistikken i enkelte tilfeller være registrert utgifter til ulike sosiale tjenester som f.eks. institusjonsopphold og støttekontakter. Dette er feilaktig blitt registrert som utbetalt stønad. Dette kan være en del av forklaringen på at en relativt stor andel psykisk utviklingshemmede var registrert som sambrukere.

Det var relativt flere uførepensjonister med en uføregrad lik 100 som fikk sosialhjelp enn uførepensjonister med graderte pensjoner. Personer med graderte ytelser vil kunne ha arbeidsinntekt i tillegg til pensjonen, og derfor ha gjennomsnittlig høyere samlet inntekt enn de som ikke har inntektsgivende arbeid i samme omfang. Det er dessuten flere kvinner som tilstås gradert uførepensjon enn menn (31 mot 13 prosent i 1987). I tillegg hvor dette er gifte hjemmeverende kvinner, vil sannsynligvis få av disse oppsøke sosialkontoret for å søke om supplerende økonomiske ytelser. Dette forholdet kan også forklare at kjønnsforskjellene i bruken av sosialhjelp vi fant blant alderspensjonistene ikke ser ut til å foreligge blant uførepensjonistene.

Uførepensjonister som har barn mottok sosialhjelp langt hyppigere enn uførepensjonister uten barn. Det kan indikere at utgifter til barn øker behovet for sosialhjelp selv om en del av utgiftene skal dekkes gjennom folketrygdens barnetillegg.

Vi fant ovenfor at mannlige og kvinnelige uførepensjonister mottok sosialhjelp i omtrent like stort omfang. Nedenfor ser vi nærmere på om dette også holder stikk når vi samtidig med kjønn også trekker inn variablene pensjonsnivå og bosted.

I tabell 2.6 ser vi at mannlige uførepensjonister bruker mer sosialhjelp enn kvinnelige uførepensjonister i storbyene og blant minstepensjonister i resten av landet. Grunnen til dette kan som før nevnt være at kvinnelige uførepensjonister oftere vil være forsørget av ektefellen enn omvendt. Hvorfor dette mønsteret brytes blant tilleggspensjonister i resten av landet, der menn og kvinner har en lik sambruksrate, er vanskelig å svare på.

Særlig er forskjellen mellom mannlige og kvinnelige uførepensjonister betydelig blant dem som har minstepensjoner fra folketrygden og er bosatt i storbyene. Her er det mer enn dobbelt så mange menn som kvinner som mottok sosialhjelp i alle åra i fireårsperioden. Vi så tidligere at mannlige alderspensjonister med minstepensjon som var bosatt i storbyene også hadde en betydelig høyere sambruksrate enn andre alderspensjonister. Vi vet for lite om disse gruppene til å kunne

svare på hvorfor de har så store problemer med å få endene til å møtes økonomisk. Det er mulig dette er grupper som over lengre tid har hatt lav inntekt (svak tilknytning til arbeidsmarkedet) samt andre sosiale problem (som rusproblemer). I tillegg vil det nok være slik at menn oftere enn kvinner vil være registrert som sosialhjelpsmottaker der hvor det er et par som mottar sosialhjelpen.

Blant mannlige minstepensjonister i storbyene mottok rundt regnet en av tre uførepensjonister supplerende sosialhjelp i perioden 1987-1990. Andelen sambrukere økte på slutten av perioden (fra 1989 til 1990). Dette kan ha sammenheng med at antall minstepensjonister blant uførepensjonistene har gått ned. Det kan derfor ha skjedd en seleksjon i retning av at de gjenværende i gruppa er de mest problembelastede. Behovet for sosialhjelp har derfor ikke avtatt i samme grad som nedgangen i tallet på minstepensjonister skulle tilsi.

Vi så ovenfor at både bosted og pensjonsnivå påvirket hyppigheten av sambruk blant uførepensjonister. Vi ser i tabell 2.7 at bosted uavhengig av pensjonsnivå og kjønn påvirket bruken av sosialhjelp. Blant både pensjonister med minstepensjoner og tilleggspensjoner av begge kjønn var sambruksfrekvensen gjennomgående høyere i storbyene enn i resten av landet.

På samme måte påvirket pensjonsnivå bruken av sosialhjelp uavhengig av både bosted og kjønn. Pensjonister med minstepensjoner fra folketrygden hadde en høyere sambruksrate enn pensjonister med tilleggspensjoner uansett hvor de bodde og uansett om de var kvinner eller menn.

Det er vanskelig på grunnlag av de foreløpige analyser å veie betydningen av de ulike forklaringsvariablene mot hverandre. Ikke uventet påvirker pensjonsnivået bruken av sosialhjelp. Det gjør også forhold som kan knyttes til høyere levekostnader enn gjennomsnittet som forsørgeransvar for barn og bosted, selv om det siste både kan være knyttet til forskjeller i individuelle behov og forskjeller i stønadspraksis på sosialkontorene.

Tabell 2.6. Sambruk av sosialhjelp og trygdeinntekt, etter bosted, pensjonsnivå og kjønn. Uførepensjonister. 1987-1990

År	Storby				Resten av landet			
	Minstepensjon		Tilleggspensjon		Minstepensjon		Tilleggspensjon	
	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn
1987	13,2	29,2	7,1	10,3	6,8	10,1	4,6	4,4
1988	14,6	30,3	7,5	11,1	7,6	10,9	5,0	5,0
1989	14,0	29,3	7,4	10,9	7,2	9,1	5,3	5,1
1990	14,6	36,6	7,2	10,4	8,0	12,8	5,3	5,1

2.4. Enslige forsørgere med overgangsstonad

Det var en større andel enslige forsørgere med full overgangsstonad som fikk sosialhjelp enn enslige forsørgere med avkortet stonad i fireårsperioden. Enslige forsørgere med avkortet stonad vil ha arbeidsinntekter ved siden av stonaden, og samlet inntekt for denne gruppa vil derfor gjennomsnittlig være høyere enn for dem som mottok full overgangsstonad. Enslige forsørgere med full overgangsstonad vil på sin side ha en stonadsinntekt som svarer til det som er definert som minstepensjon for alders- og uførepensjonister.

I likhet med alders- og uførepensjonistene er det mer vanlig å kombinere overgangsstonad og sosialhjelp i storbyene enn i resten av landet.

Sivilstatus ser ikke ut til å ha påvirket bruken av sosialhjelp i særlig grad i perioden 1987-1990 selv om ugifte har fått en noe høyere sambruksrate enn skilte/separerte i 1989-1990.

Alder ser også ut til å ha hatt moderat effekt på behovet for supplerende sosialhjelp. Det var litt vanligere å kombinere overgangsstonad og sosialhjelp for personer 25 år og over enn for personer under 25 år.

Tabell 2.7. Andel enslige forsørgere i ulike grupper som har mottatt sosialhjelp. Prosent. 1987-1990

	1987	1988	1989	1990
Alle	30,3	31,3	35,1	35,1
Bosted:				
Bosatt i storbyer	46,1	46,3	50,9	49,3
Bosatt utenfor storbyer	25,4	26,8	30,4	30,9
Stonadsnivå:				
Full overgangsstonad	33,7	34,6	39,1	37,2
Avkortet overgangsstonad	18,9	19,5	19,5	26,0
Sivilstatus:				
Ugift	26,9	29,8	34,5	35,1
Skilt/separert	27,1	27,9	29,3	29,7
Alder:				
Under 25 år	27,3	27,5	32,8	31,9
25 år og over	31,7	33,2	36,3	36,7

Tabell 2.8 viser at sambruk av sosialhjelp og overgangsstonad er langt mer utbredt i storbyer enn i resten av landet uavhengig av stonadsnivå. Det er også mer bruk av sosialhjelp blant enslige forsørgere med full overgangsstonad enn med avkortet stonad uansett hvor man bor.

Det var en klar vekst i sambruket blant enslige forsørgere med redusert stonad fra 1989 til 1990 både i storbyen (fra 28 til 40 prosent) og i resten av landet (fra 18 til 23 prosent). Siden det ikke har vært like stor vekst blant enslige forsørgere med full overgangs-

stonad, var det derfor mindre forskjeller i bruken av sosialhjelp mellom enslige forsørgere med full og avkortet stonad i 1990 enn i 1987.

Vi vet fra andre undersøkelser at det i løpet av 1980-åra er blitt færre som kombinerer overgangsstonad med deltidsarbeid. Andelen ble redusert fra 20 prosent i 1981 til 11 prosent i 1989 (Terum 1993). Vi vet ikke hvorfor bruken av sosialhjelp blant enslige forsørgere med avkortet overgangsstonad har økt. En mulig forklaring kan være færre timer med deltidsarbeid. Lavere arbeidsinntekt vil bare delvis bli kompensert gjennom økt overgangsstonad. Behovet for sosialhjelp kan ha økt fordi samla inntekt av stonad og arbeidsinntekt er blitt mindre i perioden.

Det ble i 1990 innført nye regler for enslige forsørgere som kombinerer arbeidsinntekt og overgangsstonad. Det er vanskelig å se hvordan denne regelendringen kan ha økt behovet for sosialhjelp siden mottakerne nå får beholde mer av arbeidsinntekten.

Tabell 2.8. Sambruk av sosialhjelp og overgangsstonad, etter bosted og stonadsnivå. Enslige forsørgere. 1987-1990

År	Storby		Resten av landet	
	Full stonad	Avkortet stonad	Full stonad	Avkortet stonad
1987	49,4	31,4	28,4	16,0
1988	49,5	30,5	29,7	17,1
1989	55,1	27,6	33,9	17,8
1990	50,8	39,8	32,9	23,1

2.5. Oppsummering

Sambruket er klart mest utbredt blant enslige forsørgere med overgangsstonad. Det er blant enslige forsørgere med full overgangsstonad i storbyene vi finner relativt flest sosialhjelpsmottakere i utvalget vårt (rundt 50 prosent).

Blant alders- og uførepensjonister hadde mannlige minstepensjonister i storbyene høyest andel sosialhjelpsmottakere. Blant uførepensjonistene mottok mer enn én av tre (37 prosent) av denne gruppa sosialhjelp i 1990; dvs. fem ganger høyere andel enn for hele gruppa av uførepensjonister.

Også blant alderspensjonistene hadde mannlige minstepensjonister i storbyene høyest andel sosialhjelpsmottakere i 1990 (4 prosent), men andelen var langt lavere enn blant uførepensjonistene.

Et vesentlig trekk når det gjelder bruken av sosialhjelp blant de utvalgte trygdemottakerne, er *stabiliteten* i sambruket i åra 1987-1990. Dette er en stabilitet som delvis skyldes at dette er grupper som for en stor del er ute av ordinært lønnsarbeid. Unntaket fra dette er

enslige forsørgere som kombinerer stønad og inntektsgivende arbeid.

Man vet ikke ut fra foreliggende data noe om omskifteligheten i sambrukergruppa, men omfanget av sambruk framviser for disse tre gruppene små endrin-

ger i denne fireårsperioden. Dette kan ha sammenheng med at dette er grupper som i motsetning til andre sosialhjelpsmottakere har en fast inntektskilde. Det er likevel verdt å merke seg at en antatt økning av boutgiftene i perioden ikke ser ut til å ha ført til mer bruk av sosialhjelp.

3. Stønadstid i perioden 1987 til 1990

Sosialstatistikken registrerer antall måneder med bidrag pr. kalenderår. Hvor lenge man mottar sosialhjelp i et kalenderår, kan både være en indikator på hvor avhengig man er av økonomisk hjelp fra sosialkontoret eller hvilke retningslinjer hjelpeapparatet følger for å utmåle sosialhjelp. Siden vårt materiale ikke inneholder opplysninger om stønadspraksis, vil våre antakelser om samvariasjon eller påvirkning hvile på individuelle kjennemerker ved mottakerne.

Det er likevel viktig å understreke at siden vi i tverrsnittsstudien stykker stønadstid opp i fire ettårsintervaller, kan dette dempe faktiske forskjeller i total stønadstid mellom gruppene (total stønadstid tenkt som tiden fra man starter å motta sosialhjelp til hjelpen opphører). Panelstudien vil gi et tilnærmet bedre bilde av sambrukernes stønadstid siden vi der studerer et 48 måneders intervall og ikke et 12 måneders intervall.

Det kan være rimelig å anta at pensjonister og stønadsmottakere som mottar sosialhjelp som en supplerende økonomisk ytelse, vil ha behov for denne ytelsen i gjennomsnittlig færre måneder enn gjennomsnittet for alle sosialhjelpsmottakere, siden det i denne bestanden også vil være rundt regnet en tredel av mottakere som er registrert med sosialhjelp som sin viktigste inntektskilde. Man kan tenke seg at sosialhjelp som supplementsytelse særlig er aktuelt i situasjoner ved uforutsette store utgifter, og at det ikke er uttrykk for en mer langvarig svikt i inntektene.

Denne antakelsen er ikke riktig for alle sambrukergruppene. Enslige forsørgere med overgangsstønad mottok sosialhjelp i lengre tid enn gjennomsnittet blant alle sosialhjelpsmottakere hvert år i hele perioden 1987-1990. Uførepensjonister lå litt under gjennomsnittlig stønadstid for hele bestanden av sosialhjelpsmottakere, mens alderspensjonister lå klart under.

Gjennomsnittlig stønadstid for enslige forsørgere gikk ned i perioden (fra 1988 til 1990), mens stønadstida for alderspensjonister gikk opp. For uførepensjonister var det små endringer.

Tabell 3.1. Gjennomsnittlig stønadstid i måneder for alle sosialhjelpsmottakere og sambrukere, etter type trygdeytelse. 1987-1990¹

År	Overgangs- stønad	Uføre- pensjon	Alders- pensjon	Alle sosialhjelps- mottakere
1987	6,2	4,6	3,3	4,9
1988	6,5	4,9	3,8	5,0
1989	6,3	4,9	4,0	5,2
1990	5,8	4,8	4,2	5,1

¹ Alle sambrukere og sosialhjelpsmottakere med uoppgjitt stønadstid i sosialstatistikken er holdt utenfor ved beregning av gjennomsnittlig stønadstid.

Den sambrukergruppa som hadde størst andel sosialhjelpsmottakere (enslige forsørgere med overgangsstønad), hadde også lengst stønadstid, og den pensjonsgruppa som hadde relativt færrest sosialhjelpsmottakere (alderspensjonister), hadde også de mest forbigående behov for sosialhjelp.

Gjennomsnittlig stønadstid pr. år pr. sosialhjelpsmottaker gir oss imidlertid ikke noe bilde av fordelingen eller spredningen i sambrukergruppene når det gjelder stønadstid. Dette kan man studere ved å se på hvor stor andel av trygdemottakerne som fikk hjelp i (a) én måned, (b) hjelp i mer enn seks måneder og (c) hjelp i hele kalenderåret.

Av alderspensjonistene som mottok sosialhjelp i 1987 var over halvparten (53 prosent) registrert med hjelp i bare én måned. Det var bare én av seks (17 prosent) som mottok sosialhjelp i sju måneder eller mer. Denne andelen økte til 26 prosent i perioden. Bare én av ti av sambrukerne (9 prosent) mottok sosialhjelp i samtlige måneder dette kalenderåret.

Nær en tredel (31 prosent) av uførepensjonistene som mottok sosialhjelp i 1987 var registrert med hjelp i bare én måned. 28 prosent mottok sosialhjelp i sju måneder eller mer. Andelen var stabil i fireårsperioden. Bare én av ni sambrukere (12 prosent) mottok sosialhjelp i samtlige måneder dette kalenderåret.

Nær én av seks (16 prosent) av enslige forsørgere med overgangsstønad var registrert med hjelp i bare én måned. Det var 44 prosent som mottok sosialhjelp i sju måneder eller mer, og én av seks av sambrukerne (17 prosent) mottok hjelp i samtlige måneder dette kalenderåret. Andelen langtidsmottakere var stabil i perioden.

Dette viser klart at andelen langtidsmottakere med sosialhjelp i sju måneder i kalenderåret eller mer er høyest blant enslige forsørgere med overgangsstønad og lavest blant alderspensjonister.

3.1. Forskjeller i stønadstid

Vi så i forrige kapittel at bruken av sosialhjelp samvarierte med ulike kjennemerker ved mottakeren. Nå vil vi undersøke om trygdemottakernes gjennomsnittlige stønadstid (den avhengige variabel) påvirkes av de samme sosiale og økonomiske forhold.

Utgangspunktet vårt er klare forskjeller i gjennomsnittlig stønadstid mellom de tre gruppene. Ved å splitte opp hver sambrukergruppe etter ulike kjennemerker vil vi kunne studere forskjeller i stønadstid innad i gruppene, og samtidig se om forskjellene mellom gruppene endrer seg eller er stabile over tid. Vi skal først se på hvordan variablene hver for seg påvirker gjennomsnittlig stønadstid.

3.2. Alderspensjonister

Den gjennomsnittlige stønadstid for alle alderspensjonister i 1987 var 3,3 måneder. I 1990 var den økt med nesten en måned. I tabell 3.2 skal vi se hvordan stønadstid påvirkes av kjennemerkene bosted, pensjonsnivå, kjønn og alder.

Det er en klar tendens i retning av økt stønadstid blant alle alderspensjonister uansett kjennemerker. Mens bruken av sosialhjelp blant alderspensjonistene har ligget stabilt i fireårsperioden på rundt 1 prosent av alle alderspensjonister, øker stønadstida stikk i strid med utviklingen blant de andre sambrukergruppene i undersøkelsen.

Tabell 3.2. Gjennomsnittlig stønadstid i måneder for alderspensjonister, etter ulike kjennemerker. 1987-1990

	1987	1988	1989	1990
Alle	3,3	3,8	4,0	4,2
Kjønn:				
Menn	3,4	3,6	3,8	3,7
Kvinner	3,3	3,8	4,1	4,3
Bosted:				
Bosatt i storbyer	3,5	3,8	4,2	4,8
Bosatt utenfor storbyer	3,2	3,7	3,9	3,6
Pensjonsnivå:				
Med minstepensjon	3,4	3,9	4,1	4,2
Med tilleggspensjon	3,2	3,5	3,8	4,1
Alder:				
Under 80 år	3,4	3,8	4,1	4,2
80 år og over	3,2	3,6	4,0	4,1

Tabell 3.3 viser at veksten i gjennomsnittlig stønadstid også har gitt økte forskjeller mellom grupper av alderspensjonister. I 1987 var forskjellene mellom ulike undergrupper av alderspensjonister ubetydelige. I 1990 var det to måneders forskjell i stønadstid mellom kvinnelige minstepensjonister i storbyene og mannlige tilleggspensjonister utenfor storbyene. Det er særlig blant alderspensjonistene i storbyene at avhengigheten av sosialhjelp har økt.

3.3. Uførepensjonister

Uførepensjonister som mottok sosialhjelp i 1987 hadde gjennomsnittlig stønad i 4,6 måneder. I 1990 var stønadstida 4,8 måneder. Tabell 3.4 viser hvordan stønadstid påvirkes av ulike kjennemerker ved uførepensjonistene.

Tabell 3.3. Gjennomsnittlig stønadstid i måneder, etter bosted, pensjonsnivå og kjønn. Alderspensjonister. 1987-1990

År	Storby				Resten av landet			
	Minstepensjon		Tilleggspensjon		Minstepensjon		Tilleggspensjon	
	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn
1987	3,6	3,6	3,4	2,9	3,2	3,5	3,2	3,3
1988	4,1	4,0	3,5	3,2	3,7	3,6	3,8	3,5
1989	4,6	4,4	3,8	3,4	3,9	3,8	4,2	3,6
1990	5,0	4,7	4,8	4,2	3,8	3,4	3,8	3,1

Tabell 3.4. Gjennomsnittlig stønadstid i måneder for uførepensjonister, etter ulike kjennemerker. 1987-1990

	1987	1988	1989	1990
Alle	4,6	4,9	4,9	4,8
Kjønn:				
Menn	4,4	4,6	4,6	4,5
Kvinner	4,8	5,1	5,1	5,0
Bosted:				
Bosatt i storbyer	4,8	5,0	4,8	5,2
Bosatt utenfor storbyer	4,5	4,8	4,9	4,6
Pensjonsnivå:				
Med minstepensjon	4,9	5,3	5,4	5,4
Med tilleggspensjon	4,3	4,5	4,5	4,3
Alder:				
Under 50 år	5,0	5,2	5,1	5,0
50 år og over	4,2	4,6	4,6	4,6
Primærdiagnose:				
Mentale lidelser	4,8	5,0	5,0	4,9
-Psykosier	4,4	4,6	4,6	4,7
-Nevrosier	5,1	5,2	5,2	5,1
-Alkoholisme, narkomani	4,7	4,9	5,2	5,1
-Mental retardasjon	4,6	4,7	4,6	4,2
Andre lidelser	4,3	4,7	4,7	4,7
Uføregrad:				
100 prosent uførhet	4,6	4,9	4,9	4,8
Gradert uføregrad	4,5	4,3	4,6	4,4
Barn:				
Ingen barn	4,4	4,7	4,8	4,7
Ett eller flere barn	5,2	5,2	5,2	5,0
Familiefase:				
Enslige uten barn	4,5	4,9	4,9	4,9
Enslige med barn	5,3	5,5	5,5	5,2
Par uten barn	3,7	4,1	4,0	3,6
Par med barn	4,9	4,8	4,8	4,6

Den gjennomsnittlige stønadstida for uførepensjonister var stabil i perioden 1987-1990. Mens det var til dels

store forskjeller i sambruksrater mellom grupper av uførepensjonister, er variasjonene i stønadslengde påfallende beskjedne. F.eks. hadde uførepensjonister med diagnosen alkoholisme eller narkomani en sambruksrate som lå nesten fem ganger over raten for alle uførepensjonister. Forskjellen i stønadstid mellom uføre med denne diagnosen og andre uførepensjonister var derimot helt ubetydelig. Grunnen til dette kan være at når man først er kommet over terskelen til sosialhjelpssystemet, vil stønadstida ikke være særlig forskjellig for ulike grupper.

Det er likevel visse forskjeller i stønadstid blant uførepensjonister. Pensjonsnivå ser ut til å påvirke stønadslengde; særlig mot slutten av perioden er det en tydelig forskjell mellom minstepensjonister og tilleggspensjonister. Det er likeledes klart lengre stønadstid blant uførepensjonister som har forsørgeransvar for barn enn blant uførepensjonister uten et slikt forsørgeransvar. Enslige sosialhjelpsmottakere med barn har 1,6 måneder lengre stønadstid enn par uten barn i 1990.

Tabell 3.5 viser at mens det var en større andel mannlige enn kvinnelige uførepensjonister som mottok sosialhjelp, har kvinner gjennomgående noe lenger gjennomsnittlig stønadstid enn menn. Ellers er mønsteret velkjent: Minstepensjonister har lengre stønadstid enn tilleggspensjonister uavhengig av bosted og kjønn, og uførepensjonister i storbyene har lengre stønadstid enn uførepensjonister i resten av landet uavhengig av kjønn og pensjonsnivå.

Mønsteret er stabilt i perioden 1987-1990.

Vi har tidligere sett at uførepensjonister under 50 år langt hyppigere var sosialhjelpsmottakere enn uførepensjonister som var 50 år og eldre. Vi finner også at uavhengig av bosted og pensjonsnivå, var den gjennomsnittlige stønadstida blant uførepensjonister mellom 16-49 år gjennomgående lengre enn for uførepensjonister 50 år og over. Det er imidlertid slik at det er blant uførepensjonister som er over 50 år at stønadstida øker mest i fireårsperioden.

Tabell 3.5. Gjennomsnittlig stønadstid i måneder, etter bosted, pensjonsnivå og kjønn. Uførepensjonister. 1987-1990

År	Storby				Resten av landet			
	Minstepensjon		Tilleggspensjon		Minstepensjon		Tilleggspensjon	
	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn
1987	5,5	5,0	4,5	4,2	4,7	4,6	4,4	4,2
1988	5,8	5,0	4,8	4,5	5,3	5,1	4,5	4,3
1989	5,6	5,3	4,5	4,3	5,3	5,4	4,7	4,4
1990	6,0	5,7	4,9	4,5	5,3	5,1	4,3	4,1

3.4. Enslige forsørgere med overgangsstønad

Gjennomsnittlig stønadstid for enslige forsørgere med overgangsstønad var i 1987 6,2 måneder. I 1990 var stønadstida 5,8 måneder. Tabell 3.6 viser hvordan stønadstid påvirkes av ulike kjennemerker ved stønadmottakerne.

Tabell 3.6. Gjennomsnittlig stønadstid i måneder for enslige forsørgere med overgangsstønad, etter ulike kjennemerker. 1987-1990

	1987	1988	1989	1990
Alle	6,2	6,5	6,3	5,8
Bosted:				
Bosatt i storbyer	7,0	7,4	6,3	6,0
Bosatt utenfor storbyer	5,7	6,0	6,3	5,7
Stønadsnivå:				
Full overgangsstønad	6,4	6,7	6,4	6,0
Avkortet overgangsstønad	5,0	5,4	5,3	4,5
Sivilstatus:				
Ugift	6,1	6,5	6,3	5,9
Skilt/separert	6,1	6,6	6,4	5,7
Alder:				
Under 25 år	6,0	6,4	6,4	5,9
25 år og over	6,3	6,5	6,2	5,7

Den gjennomsnittlige stønadstida blant enslige forsørgere med overgangsstønad går ned i perioden 1987-1990. Nedgangen er særlig tydelig blant enslige forsørgere bosatt i storbyen. Det var her stønadstida i 1987 var lengst. I 1989 var stønadstida i storbyen og resten av landet den samme.

Den største forskjellen i stønadstid finner vi mellom enslige forsørgere med henholdsvis full og avkortet overgangsstønad. Enslige forsørgere med full overgangsstønad fikk i gjennomsnitt sosialhjelp 1,5 måneder lenger pr. år i 1990 enn enslige forsørgere med avkortet stønad. Denne forskjellen er nokså stabil i perioden.

Verken sivilstatus eller alder ser ut til å påvirke stønadstida blant enslige forsørgere med overgangsstønad.

I tabellen nedenfor ser vi at stønadstida i storbyene blir redusert uavhengig av nivået på overgangsstønaden. Forskjellene i stønadstid mellom storbyen og resten av landet blir derfor sterkt redusert i fireårsperioden.

Uavhengig av bosted vil nivået på overgangsstønaden klart påvirke hvor lenge enslige forsørgere mottar sosialhjelp. Dette mønsteret er stabilt i perioden.

Tabell 3.7. Gjennomsnittlig stønadstid i måneder, etter bosted og stønadsnivå. Enslige forsørgere. 1987-1990

År	Storby		Resten av landet	
	Full stønad	Avkortet stønad	Full stønad	Avkortet stønad
1987	7,2	6,0	5,9	4,5
1988	7,5	6,3	6,2	5,1
1989	6,4	5,3	6,4	5,3
1990	6,2	4,7	5,9	4,4

3.5. Oppsummering

Enslige forsørgere med overgangsstønad mottok sosialhjelp i lengre tid enn det som var gjennomsnittet blant alle sosialhjelpsmottakere. Gjennomsnittlig stønadstid for enslige forsørgere har gått ned i perioden 1987-1990, mens stønadstida for alderspensjonister gikk opp. For uførepensjonister har det vært små endringer.

Denne utjamningen av stønadstida mellom de tre gruppene kan skyldes administrative endringer (bruk av langtidsvedtak; dvs. at sosialhjelp tildeles for faste tidsintervall). En annen mulig forklaring kan være at den reduserte veksten i de kommunale sosialhjelpsbudsjettene (tydelig fra og med 1990), har betydd at kontroll- og tiltaksarbeid særlig et blitt rettet mot langtidsmottakere av sosialhjelp. For enslige forsørgere med overgangsstønad er det verdt å merke seg at stønadstida er gått mest ned der den på forhånd var høyest, nemlig i storbyene.

Det er et klart mønster i materialet: Den stønadsgruppa (enslige forsørgere med overgangsstønad) som har høyest sambruksrate, har også lengst stønadstid. Den pensjonsgruppa (alderspensjonister) som har lavest sambruksrate, har også kortest stønadstid. For undergrupper av pensjonister gjør imidlertid ikke denne tendensen seg alltid gjeldende. Uførepensjonister med primærdiagnose mentale lidelser har tre ganger så høy sambruksrate som uføre med andre lidelser. Det var likevel små forskjeller i stønadstid mellom uførepensjonister med ulike primærdiagnoser.

Kjennemerker ved pensjonistene som påvirker sannsynligheten for om man mottar sosialhjelp eller ikke, har tilsynelatende ingen betydning for varigheten av stønadsforholdet. Selv om vårt datamateriale ikke gir grunnlag for å bedømme det, kan det muligens være slik at individuelle forhold er viktigere for om man tildeles sosialhjelp enn for *hvor lenge* man mottar hjelpen. Stønadspraksis som konkurrerende forklaringsvariabel kan derfor være viktigere når vi studerer stønadstid enn når vi studerer hvem som innvilges sosialhjelp.

4. Månedlige bidragsbeløp i perioden 1987 til 1990

Økonomisk sosialhjelp kan gis enten i form av bidrag eller lån, eller også som garanti for lån. Denne undersøkelsen omhandler imidlertid bare sosialhjelp gitt som bidrag. Det vil si at forskuttering av trygdeytelser eller annen økonomisk hjelp ytt som lån ikke inngår i undersøkelsen.

Som nevnt tidligere mangler vi i denne undersøkelsen opplysninger om husholdsstørrelse. Det er imidlertid klart at dette vil påvirke hva sambrukerne får utbetalt i sosialhjelp. Denne svakheten ved datamaterialet må man ha i mente ved sammenlikning av ytelsesnivået mellom sambrukergruppene. Det er f.eks. slik at alle som mottar overgangsstønad forsørger barn, mens dette ikke vil være tilfellet blant alderspensjonistene. Om vi imidlertid antar at husholdssammensetningen innad i gruppene er relativt stabil i fireårsperioden, kan vi studere utviklingen i sosialhjelpsytelser over tid for gruppene enkeltvis.

4.1. Forskjeller i sosialhjelpsutbetalinger pr. måned⁴

Målet med denne del av analysen er å få fram hvor mye alderspensjonister, uførepensjonister og enslige forsørgere med overgangsstønad fikk i sosialhjelp pr. måned. Et annet sentralt spørsmål er om utbetalingene pr. måned har endret seg vesentlig i perioden 1987-1990. Vi vil med andre ord vite om sosialhjelpsoverføringene til den enkelte trygdemottaker har økt eller blitt mindre i fireårsperioden. Ved å sammenlikne utbetalinger pr. måned istedenfor utbetalinger pr. år vil ulikheter i stønadstid innen det enkelte år og endringer i stønadstid over år når vi sammenlikner de tre trygdegruppene, ikke få betydning.

Det kan være rimelig å anta at trygdemottakere som mottar sosialhjelp som en supplerende økonomisk ytelse, vil ha behov for mindre hjelp enn hele bestanden av sosialhjelpsmottakere siden det i denne gruppa også vil være mottakere som har sosialhjelp som sin eneste eller viktigste inntektskilde. Vi har derfor valgt å

ta med gruppa alle sosialhjelpsmottakere som sammenlikningsgrunnlag når vi skal belyse nivået på sosialhjelpsutbetalingene pr. måned i de tre trygdegruppene.

Tabell 4.1. Sosialhjelp som bidrag pr. måned¹ (medianverdier) for alle sosialhjelpsmottakere og trygdemottakere, etter type trygdeytelse. 1987-1990. Omregnet til 1990-kroner

År	Overgangs- stønad	Uføre- pensjon	Alders- pensjon	Alle sosialhjelps- mottakere
1987	2 542	1 799	1 190	2 752
1988	2 612	1 803	1 203	2 841
1989	2 559	1 768	1 202	2 823
1990	2 559	1 811	1 250	2 868

¹ Gjennomsnittlig bidragsbeløp pr. måned for den enkelte mottaker framkommer ved at samlet bidrag i statistikkåret deles på det antall måneder vedkommende har mottatt hjelp. Alle med uoppgitt stønadstid i sosialstatistikken er holdt utenfor ved beregning av gjennomsnittlig bidragsbeløp pr. måned.

De fire gruppene i tabell 4.1 skiller seg klart fra hverandre med hensyn til utbetalt sosialhjelp. De tre sambrukergruppene fikk alle lavere månedsbetøp enn det som var medianverdien for alle sosialhjelpsmottakerne. Alderspensjonistene får minst utbetalt i sosialhjelp pr. måned (ca. 1 200 kroner). Uførepensjonistene innehar en mellomposisjon (ca. 1 800 kroner), og gruppa med overgangsstønad får mest (rundt 2 550 kroner pr. måned). Rangeringsmønsteret er det samme gjennom hele fireårsperioden.

Nedenfor skal vi se nærmere på noen sammenhenger mellom egenskaper ved sambrukerne og hva de har fått utbetalt i sosialhjelp. De bivariate sammenhengene kan indikere at kjennetegn som kjønn, bosted, pensjonsnivå og alder hver for seg har effekt på sosialhjelpsutbetalingene pr. måned. Det kan imidlertid være sammenheng mellom ulike forklaringsvariabler (f.eks. er det en større andel kvinnelige enn mannlige minstepensjonister). Dette skaper usikkerhet mht. tolkningen av resultatene.

⁴ Når vi skal angi hvor mye sambrukergruppene mottok i sosialhjelp står valget mellom å benytte median eller det aritmetiske gjennomsnitt som begge er uttrykk for sentraltendens i en fordeling. Vi har her valgt å benytte median som mål på utbetalt sosialhjelp. Median er den verdi som deler en ordnet fordeling i to like deler. Ekstremverdier får liten innvirkning ved bruk av median. Ofte er ekstremverdiene feil i statistikkføringen som ikke er blitt rettet opp.

Til grunn for tabellene ligger medianverdier omregnet til 1990-kroner. Sambrukergruppens medianverdi for gjennomsnittlig utbetalt sosialhjelp pr. måned i 1987 er satt lik 100.

4.2. Sosialhjelp til alderspensjonister

Ytelsesnivået - medianverdien for utbetalt sosialhjelp pr. måned - til alderspensjonister var tilnærmet det samme de tre første åra av perioden, men steg i 1990 slik at medianverdien for utbetalt sosialhjelp da lå 5 prosent over ytelsesnivået i 1987.

Tabell 4.2. Gjennomsnittlig utbetalt sosialhjelp pr. måned til alderspensjonister, etter ulike kjennemerker. Prosent. 1987-1990

	1987	1988	1989	1990
Medianverdi	100	101	101	105
Kjønn:				
Menn	113	117	114	126
Kvinner	98	97	97	101
Bosted:				
Bosatt i storbyer	117	120	111	108
Bosatt utenfor storbyer	95	91	94	102
Pensjonsnivå:				
Med minstepensjon	98	93	95	100
Med tilleggspensjon	121	125	117	118
Alder:				
Under 80 år	105	109	108	111
80 år og over	94	90	87	90

Bosted ser ut til å være avgjørende for sosialhjelpsnivået. De som bor i de fire storbyene har et langt høyere ytelsesnivå sammenliknet med resten av landet. Forskjellen er riktig nok blitt noe mindre i fireårsperioden. Forskjellen mellom storby og resten av landet kan her skyldes høyere levekostnader i storbyene som for eksempel høyere boutgifter, men kan også være et uttrykk for et mer generøst sosialhjelpssystem i storbyene. Våre data kan imidlertid ikke gi svar på slike problemstillinger.

Det var overraskende tilleggspensjonistene - de med pensjon utover minstepensjonene i folketrygden - som fikk de høyeste sosialhjelpsutbetalinger pr. måned. Vi kunne forvente at minstepensjonister ville hatt større behov for supplerende sosialhjelp, men mønsteret er klart og entydig i hele fireårsperioden. Det er usikkert hva grunnen til dette er, men en mulig forklaring kan være at minstepensjonister f.eks. mottar bostøtte i tillegg til sosialhjelp, mens tilleggspensjonister med høye boutgifter mottar alt som sosialhjelp.

Mannlige alderspensjonister fikk i 1987 mer utbetalt i sosialhjelp enn kvinnelige alderspensjonister. Forskjellen går igjen i hele fireårsperioden og har økt

betydelig fra 1987 til 1990. Kvinnelige alderspensjonister er oftere minstepensjonister enn mannlige alderspensjonister.

Sammenlikner vi alderspensjonistene under 80 år med de som er 80 år og over finner vi at det er førstnevnte - de yngste eldre - som har det høyeste stønadsnivået pr. måned. Forskjellen har økt fra 1987 til 1990. Siden det er relativt flere tilleggspensjonister blant dem under 80 år, faller dette sammen med det vi har sett tidligere.

4.3. Sosialhjelp til uførepensjonister

Ser vi på ytelsesnivået så har medianverdien for utbetalt sosialhjelp pr. måned til uførepensjonister ligget på tilnærmet samme nivå i hele fireårsperioden.

Tabell 4.3. Gjennomsnittlig utbetalt sosialhjelp pr. måned til uførepensjonister, etter ulike kjennemerker. Prosent. 1987-1990

	1987	1988	1989	1990
Medianverdi	100	100	98	101
Kjønn:				
Menn	98	98	96	100
Kvinner	102	103	99	102
Bosted:				
Bosatt i storbyer	118	118	111	112
Bosatt utenfor storbyer	92	92	92	96
Pensjonsnivå:				
Med minstepensjon	97	97	98	98
Med tilleggspensjon	105	104	98	103
Uføregrad:				
100 prosent uførhet	99	99	97	100
Gradert uføregrad	119	117	106	115
Barn:				
Ingen barn	97	96	92	96
Ett eller flere	126	126	121	119
Alder:				
Under 50 år	107	108	107	109
50 år og over	97	94	90	93
Familiefase:				
Enslige uten barn	97	95	92	96
Enslige med barn	115	121	116	110
Par uten barn	100	103	93	95
Par med barn	129	121	121	111
Diagnoser:				
Mentale lidelser	97	96	94	96
-Alkoholisme/narkomani	89	93	93	94
Andre diagnoser	105	105	102	106

Kvinnelige uførepensjonister får litt mer enn mannlige uførepensjonister. Utviklingen i perioden viser et relativt stabilt mønster hvor kvinnene hele tiden har ligget høyest når det gjelder nivået på utbetalt sosialhjelp pr. måned. Mønsteret er forskjellig fra det vi fant blant

alderspensjonistene, hvor det var mennene som fikk mest.

Bosted ser ut til å være svært avgjørende for nivået på sosialhjelpsutbetalingene til denne sambrukergruppa. De som bor i de fire storbyene har et langt høyere ytelsesnivå sammenliknet med resten av landet. Bosted er ett av de kjennemerkene som ser ut til å slå klart ut med hensyn til utbetalt sosialhjelp pr. måned. Forskjellen mellom storby og resten av landet er imidlertid blitt noe mindre i fireårsperioden. Dette er samme utvikling som vi fant for alderspensjonistene.

De med pensjon utover minsteytelsene i folketrygden fikk høyere sosialhjelpsutbetalinger pr. måned enn minstepensjonistene. Dette er det samme som vi fant for alderspensjonistene, men her var forskjellen større. Mønsteret er det samme i tre av de fire årene - bortsett fra i 1989 - da minstepensjonister og tilleggspensjonister hadde like høye medianverdier for utbetalt sosialhjelp pr. måned.

De med gradert uføregrad fikk utbetalt høyere månedsbeløp enn de med full uførepensjon. Mønsteret er entydig i hele fireårsperioden. Som vi tidligere har sett var det en relativt liten andel uførepensjonister med gradert pensjon som mottok sosialhjelp. Det er vanskelig å si hva som kan være grunnen til at ytelsesnivået ligger høyere for denne gruppa enn for uførepensjonister med full pensjon.

Uførepensjonister med barn har høyere medianverdi for utbetalt sosialhjelp pr. måned enn de uten barn. Riktignok skal barnetillegget i uføretrygden kompensere for merutgifter som følge av omsorgsansvar for barn, men den klare forskjellen i utbetalt sosialhjelp pr. måned indikerer at barnefamilier som lever på uførepensjon langt oftere må ha supplerende sosialhjelp enn uførepensjonister uten barn. Mønsteret er det samme i hele fireårsperioden.

De yngste uførepensjonistene - de under 50 år - fikk mer utbetalt i sosialhjelp pr. måned enn de over 50 år. Utviklingen i perioden viser et relativt stabilt mønster hvor de yngste hele tiden får de høyeste månedsbeløpene.

Uførepensjonister med barn fikk betydelig mer utbetalt i supplerende sosialhjelp pr. måned enn de uten barn (medianverdier). Enslige uten barn og par uten barn hadde langt lavere medianverdier. Dette mønsteret finner vi for alle fire årene. Forskjellen mellom gruppene ble imidlertid mindre i løpet av fireårsperioden.

Vi har tidligere funnet at det var en langt større andel sambrukere blant uførepensjonister med primærdiagnose mentale lidelser, og at undergruppa alkoholisme/narkomani hadde en spesiell høy sambruksrate. Gruppa med primærdiagnose mentale lidelser skilte seg imidlertid ikke vesentlig ut med hensyn til stønadsstid.

Når det gjelder sosialhjelpsutbetalinger pr. måned har uførepensjonistene med primærdiagnose mentale lidelser lavere medianverdier enn de med andre diagnoser. Dette er et mønster som går igjen i hele fireårsperioden. Det er mulig det er en større andel enpersonhusholdninger innen denne diagnosegruppa enn blant andre uførepensjonister.

4.4. Sosialhjelp til enslige forsørgere med overgangsstønad

Ytelsesnivået - medianverdien for utbetalt sosialhjelp pr. måned - til enslige forsørgere med overgangsstønad har vært tilnærmet det samme i hele fireårsperioden.

Tabell 4.4. Gjennomsnittlig utbetalt sosialhjelp pr. måned til enslige forsørgere med overgangsstønad, etter ulike kjennemerker. Prosent. 1987-1990

	1987	1988	1989	1990
Medianverdi	100	103	101	101
Bosted:				
Bosatt i storbyer	119	122	114	117
Bosatt utenfor storbyer	91	94	95	94
Stønadsnivå:				
Full overgangsstønad	101	104	101	102
Avkortet overgangsstønad	91	96	95	91
Sivilstatus:				
Ugift	98	100	100	101
Skilt/separert	104	108	102	101
Alder:				
Under 25 år	95	101	102	101
25 år og over	102	104	100	101

Bosted er en av de variablene som slår klart ut med hensyn til sosialhjelps nivået for enslige forsørgere med overgangsstønad. De som bor i de fire storbyene har klart høyere medianverdier for utbetalt sosialhjelp pr. måned enn resten av landet. Mønsteret er entydig i hele fireårsperioden.

De med full overgangsstønad fikk som ventet mer utbetalt i sosialhjelp pr. måned enn de som har avkortet overgangsstønad. Sistnevnte gruppe har inntekter i tillegg til redusert stønad. Stønadmønsteret er stabilt og forskjellen mellom gruppene er tilnærmet den samme i hele perioden. Gruppene er svært forskjellige med hensyn til størrelse. Av sambrukerne med overgangsstønad hadde seks av sju full overgangsstønad.

I 1987 fikk skilte og separerte litt mer utbetalt i sosialhjelp pr. måned enn ugifte mødre. Denne forskjellen i medianverdier er imidlertid helt borte i 1990. Sivilstatus ser ikke ut å ha noen innvirkning på utbetalt sosialhjelp pr. måned.

Vi har skilt mellom aldersgruppene under og over 25 år. Mønsteret er ikke entydig. I 1987 var det de eldste som hadde høyeste medianverdier med hensyn til utbetalt sosialhjelp pr. måned. I 1990 var bildet endret, da var gruppene like. Slik vi har valgt å definere gruppene har alder ingen avgjørende betydning for sosialhjelpsnivået pr. måned for enslige forsørgere med overgangsstønad.

4.5. Oppsummering

Bosted hadde en klar effekt for alle tre sambrukergruppene. Som før nevnt var det de som var bosatte i storbyene som fikk de høyeste månedlige bidragsbeløpene. Mønsteret er det samme i alle fire årene.

Når det gjelder pensjonsnivå var det minstepensjonistene som hadde laveste månedlige bidragsbeløp. Dette gjaldt både for alderspensjonistene og uførepensjonistene. Enslige forsørgere med full overgangsstønad fikk imidlertid høyere sosialhjelpsbeløp pr. måned enn de med avkortet stønad. Ettersom de med

full stønad også hadde betydelig lengre stønadstid enn de med avkortet, vil de samla sett motta langt mer i sosialhjelp pr. år enn de med avkortet stønad.

Kjønn ser bare ut til å ha betydning når det gjelder månedlige sosialhjelpsutbetalinger til alderspensjonistene, men har liten effekt for uførepensjonistene. Blant alderspensjonistene var det menn som fikk mest, mens medianverdien for mannlige uførepensjonister lå noe lavere enn tilsvarende for kvinnelige uførepensjonister. Mønsteret er det samme i hele fireårsperioden. Når det gjelder enslige forsørgere med overgangsstønad skiller vi ikke mellom menn og kvinner i analysen fordi det er for få menn blant sambrukerne til at resultatene ville bli pålitelige.

Både blant alderspensjonistene og uførepensjonistene var det de yngste som hadde høyest medianverdi for utbetalt sosialhjelp pr. måned. For enslige forsørgere med overgangsstønad hadde alder - over/under 25 år - ingen effekt på sosialhjelpsutbetalingene.

5. Vekst i de samlede sosialhjelps- utbetalingene til sambrukerne i perioden 1987 til 1990

Fireårsperioden fra 1987 til 1990 representerer en betydelig vekstperiode når det gjelder utbetaling av sosialhjelp. Fra 1987 til 1990 økte verdien av utbetalt sosialhjelp gitt som bidrag fra vel 2 milliarder kroner (omregnet til 1990-kroner) til nær 2,9 milliarder kroner i 1990 - det vil si en økning på hele 43 prosent.⁵

De tre *sambrukergruppene* mottok alle mer sosialhjelp i 1990 enn i 1987 (omregnet til 1990-kroner). For alderspensjonistene økte utbetalingene fra 28,7 millioner i 1987 til nær 40,2 millioner i 1990 - en økning på 40 prosent. Også uførepensjonistene og enslige forsørgere med overgangsstønad hadde en betydelig vekst i utbetalingene med henholdsvis 30 og 25 prosent. For uførepensjonistgruppa økte sosialhjelpsutbetalingene fra 141 millioner i 1987 til 184 millioner i 1990 - en økning på nær 43 millioner kroner. For enslige forsørgere med overgangsstønad registrerte vi en økning fra 143 millioner i 1987 til vel 179 millioner kroner i 1990. Uførepensjonistene hadde med andre ord den største veksten i sosialhjelpsutbetalingene av de tre gruppene i fireårsperioden.

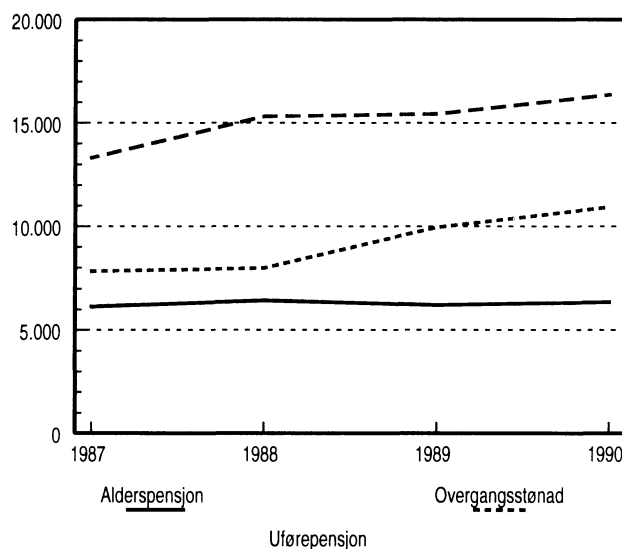
For å forklare endringene i sosialhjelpsutbetalingene for de tre trygdegruppene fra 1987 til 1990, vil det være hensiktsmessig å studere utgiftsveksten ut fra følgende tre størrelser:

- Tallet på sambrukere
- Gjennomsnittlig månedlig stønadsum
- Gjennomsnittlig stønadstid.

Tallet på sambrukere

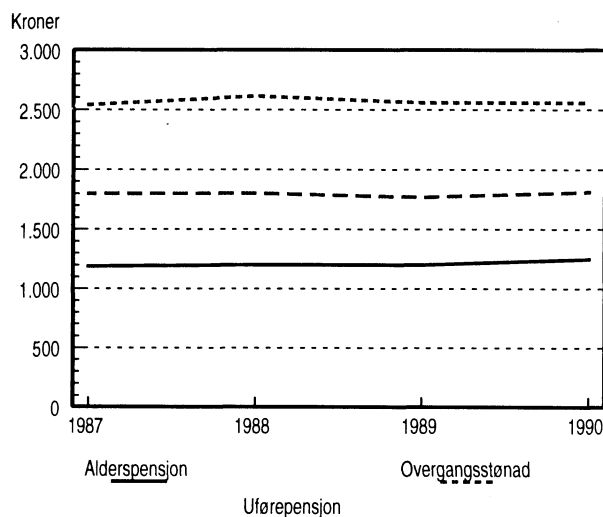
Tallet på sambrukere steg i fireårsperioden fra 27 300 til 32 700, dvs. en økning på 20 prosent. Antall alderspensjonister med sosialhjelp har imidlertid ligget stabilt på vel 6 000 i hele perioden. For uførepensjonistene og enslige forsørgere med overgangsstønad registrerer vi en økning på henholdsvis 3 100 og 2 100 sambrukere. Målt i absolutte tall har uførepensjonistene hatt den største økningen, men den prosentvise veksten var størst i gruppa med overgangsstønad - henholdsvis 27 mot 23 prosent økning.

Figur 5.1. Antall sambrukere etter type trygdeytelse. 1987-1990

Figur 5.2. Sosialhjelp som bidrag pr. måned, etter type trygdeytelse. 1987-1990

(Medianverdier omregnet til 1990-kroner)

⁵ Se fotnote 2.

Gjennomsnittlig månedlig stønadssum

Nivået på sosialhjelpsutbetalingene pr. måned har vært tilnærmet uforandret for alle tre gruppene. Til sammenlikning har det vært en økning i månedsbeløpet fra 1987 til 1990 når det gjelder alle sosialhjelpsmottakere. Det stabile mønsteret vi finner for sambrukergruppene når det gjelder nivået på ytelsene, indikerer at økningen i utbetalt sosialhjelp pr. år som vi nevnte innledningsvis, enten må kunne tilskrives endringer i antall klienter eller i stønadstiden.

Gjennomsnittlig stønadstid

En rekapitulering av funnene om stønadstid viser at for to av de tre trykdegruppene ble gjennomsnittlig stønadstid betydelig endret fra 1987 til 1990. Alderspensionistene fikk økt stønadstid - de ble med andre ord lenger i systemet i 1990 enn i 1987. Enslige forsørgere med overgangsstønad derimot fikk først økt stønadstiden til 6,5 måneder i 1988 for så å få den betydelig redusert de neste to år til 5,8 måneder i 1990. De var til tross for synkende stønadstid fortsatt lenger i sosialhjelpssystemet i 1990 enn både alderspensionistene og uførepensionistene. Uførepensionistene har hatt en svak økning i gjennomsnittlig stønadstid i perioden - fra 4,6 til 4,8 måneder.

Andre undersøkelser har også dokumentert at en betydelig del av veksten i sosialhjelpsutbetalingene på slutten av 1980-tallet kan tilskrives at klientene ble lenger i sosialhjelpssystemet (NOU 1990:16).

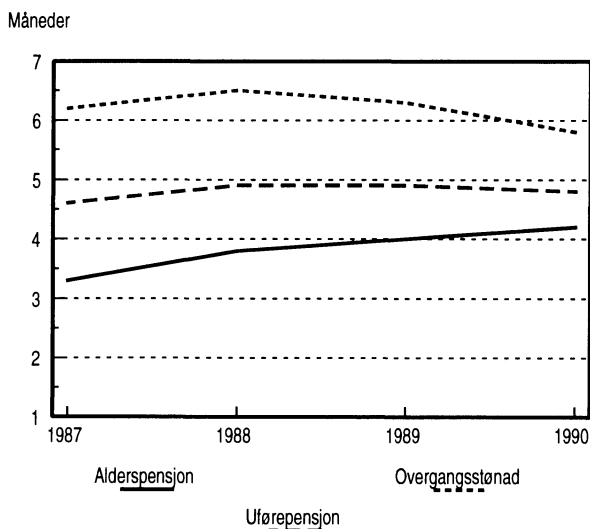
Oppsummering

For alderspensionistene må den registrerte veksten i sosialhjelpsutbetalingene på 40 prosent først og fremst tilskrives økningen i gjennomsnittlig stønadstid. Antall klienter økte bare med 2 prosent og det månedlige bidragsbeløpet har vært tilnærmet stabilt i fireårsperioden.

Uførepensionistene med sosialhjelp har fått noe økt stønadstid. Det var nær 3 100 flere som mottok supplerende sosialhjelp i 1990 sammenliknet med 1987 - en økning på 23 prosent. Da månedsbeløpene har ligget på samme nivå må veksten i utbetalingene her kunne tilskrives en kombinasjon av økt stønadstid og det faktum at flere har fått sosialhjelp.

Enslige forsørgere med overgangsstønad har hatt en annen utvikling enn de to andre sambrukergruppene. Utbetalingen økte med 25 prosent fra 1987 til 1990. Stønadstiden ble på samme tid redusert betraktelig etter å ha nådd en topp i 1988. De gjennomsnittlige utbetalingene pr. måned har imidlertid ligget på samme nivå. Veksten i sosialhjelpsutbetalingene må i stor grad kunne tilskrives at det er blitt 2 100 flere sambrukere, en økning på 27 prosent. Den kraftige reduksjonen i gjennomsnittlig stønadstid fra 1988 har på den annen side klart bidratt til å dempe utgiftsveksten.

Figur 5.3. Gjennomsnittlig stønadstid etter type trygdeytelse. 1987-1990

6. Logistisk regresjonsanalyse av sosialhjelpsutbetalinger og stønadstid

I dette kapitlet vil vi benytte en analysemetode som kan supplere de bivariate analysene og de multivariate tabellanalysene som vi tidligere har gjennomført.

Grunnen til at vi analyserer deler av datamaterialet på nytt er at sammenhengene som gjør seg gjeldende f.eks. mellom variabler som kjønn, alder, pensjonsnivå og forsørgeransvar for barn, gjør at resultatene fra analysene i de foregående kapitlene må tolkes med forsiktighet. Logistisk regresjonsanalyse er en multivariat analysemetode som måler hver enkelt variabls effekt samtidig som det kontrolleres for effekten av andre variabler i den multivariate modellen. Når det f.eks. er en større andel uførepensjonister under 50 år enn over som har forsørgeransvar for barn, og både alder og antall barn påvirker stønadstid, så er det den spesifikke effekt av hver enkelt variabel som måles ved denne analysemetoden.

En logistisk regresjonsanalyse⁶ av sambrukernes sosialhjelpsutbetalinger og stønadstid vil kunne gi oss svar på hvilke kjennemerker ved personene som øker sannsynligheten for høye sosialhjelpsutbetalinger eller lang stønadstid.

Den logistiske regresjonsanalysen fungerer også som en signifikanstest av sammenhengen mellom variablene. At en forskjell er signifikant vil si at den neppe skyldes tilfeldigheter. Vi vil i tabellene angi om verdiene er signifikante på henholdsvis 0,01- og 0,05-nivå. Førstnevnte markeres med to stjerner (**) og sistnevnte med en stjerne (*). Ut fra størrelsen på kji-kvadratet kan vi rangere hvilke variabler som har størst effekt når det gjelder sannsynligheten for høye sosialhjelpsbidrag pr. måned i 1987. Variablene i den logistiske regresjonsanalysen er dikotomiserte (todelte) med 0 og 1 verdier med unntak av variabelen stønadstid 1987 som er en kontinuerlig variabel. Estimatet i tabellene viser endringene i sannsynligheten når verdien på forkla-

ringsvariabelen endres fra 0 til 1, f.eks. fra storby til resten av landet. Er fortegnet på estimatet positivt (+) så øker sannsynligheten, er det negativt (-), reduseres sannsynligheten for høye månedlige bidragsbeløp eller lang stønadstid. I tabellene er variablene rangert etter hvilken effekt de har. Metoden er bl.a. tidligere benyttet i en studie av sosialhjelpsmottakere og fattigdom (Hallerød 1992).

6.1. Sosialhjelpsutbetalinger

Datagrunnlaget for denne analysen er sambrukerbestanden i 1987.

Forklaringsvariablene vil langt på vei være de samme som er gjennomgått i de tidligere analysene for de tre trygdegruppene. I tillegg er variabelen stønadstid 1987 tatt inn i analysen, og er definert som en kontinuerlig variabel. Når stønadstid i 1987 tas med som en forklaringsvariabel er det fordi vi ønsker å svare på om de som mottok sosialhjelp i flest måneder i 1987 også fikk mest utbetalt pr. måned.

Alderspensjonister

Den logistiske regresjonsanalysen av månedlige bidragsbeløp bekreftet langt på vei det bildet vi fikk fram i den bivariate analysen (se tabell 4.2). Kjenne-tegn som bosted, alder, pensjonsnivå og kjønn hadde alle signifikant effekt.

I tillegg ble som før nevnt variabelen stønadstid 1987 trukket inn i analysen. Den nye variabelen i modellen, som er en kontinuerlig variabel med verdier fra 1 til 12 måneder, viste seg å ha en klar effekt på sannsynligheten for å få høye månedlige bidrag. Samtlige variable i modellen påvirker sannsynligheten for å få høye månedlige bidragsbeløp.

Jo kortere stønadstid alderspensjonistene hadde, jo større var sannsynligheten for å motta høye utbeta-

⁶ Se vedlegg "Logistisk regresjon - en kort innføring" av Ann Marit Kleive. Flere analysemetoder ble vurdert, deriblant multivariat regresjonsanalyse og variansanalyse. Logistisk regresjonsanalyse ble valgt fordi denne analysemetoden best kan gi svar på problemstillinger av typen; hvilke kjennetegn øker/minker sannsynligheten for høye månedlige bidragsbeløp og lang stønadstid. En logistisk regresjonsanalyse er en simultan modellanalyse hvor alle koeffisientene er uttrykk for gjennomsnittsvirkninger. Et viktig argument for å velge denne analysemetoden er at den gir mulighet til å beregne sannsynligheter (odds) direkte.

Tabell 6.1. Faktorer som påvirker sannsynligheten for å motta sosialhjelp over medianverdien blant alderspensjonister. 1987

Variabel	Estimat	Kji-kvadrat	P-verdi	Verdi
Stønads-tid 1987	-0,076	84,64	0,0001 **	Kontinuerlig
Bosted	-0,484 0	66,15	0,0001 **	Resten av landet (1) Storby (0)
Alder	-0,249 0	14,12	0,0002 **	80 år og over (1) Under 80 år (0)
Pensjons-nivå	-0,244 0	11,79	0,0006 **	Minstepensjon (1) Tilleggspensjon (0)
Kjønn	-0,173 0	6,54	0,0105 *	Kvinne (1) Mann (0)

linger pr. måned. Om man bor i storby eller i resten av landet har også stor effekt, deretter kommer alder, pensjonsnivå og kjønn i ordnet rekkefølge. Av sambrukerne blant alderspensjonistene i 1987 var det mannlige tilleggspensjonister under 80 år som var bosatt i storby som hadde størst sannsynlighet for å få høye månedlige bidragsbeløp.

Uførepensjonister

Den logistiske regresjonsanalysen av månedlige bidragsbeløp til uførepensjonister i 1987 framhever kjennetegnene bosted og omsorg for barn som helt sentrale. Bor man i storby og har forsørgeransvar for barn er sannsynligheten for å få høye månedlige bidragsbeløp langt høyere enn om man bor i resten av landet og ikke har barn. Høye sosialhjelpsutbetalinger pr. måned vil også her si at personen får mer sosialhjelp enn medianverdien for gruppa.

I tillegg til variablene bosted og barn som klart hadde størst effekt, økte sannsynligheten for bidragsbeløp over medianverdien for uførepensjonister med tilleggspensjon, gradert uføregrad og andre diagnoser enn alkoholisme/narkomani. Kvinnelige uførepensjonister og uførepensjonister under 50 år fikk mer utbetalt i sosialhjelp pr. måned enn mannlige uførepensjonister og uførepensjonister over 50 år.

Stønadstid i 1987 er også her trukket inn i modellen og definert som kontinuerlig variabel. Variablen har en motsatt effekt enn hva som var tilfellet blant alderspensjonister. Jo lengre stønadstid jo større er sannsynligheten for å få høye månedlige bidragsbeløp.

Enslige forsørgere med overgangsstonad

I tillegg til variablene bosted, stønadsnivå (full/avkortet), sivilstatus (ugift mor/skilte og separerte) og alder (under 25 år/25 år og over) inngår variabelen stønadstid 1987 i modellen som ligger til grunn for den logistiske regresjonsanalysen.

Tabell 6.2. Faktorer som påvirker sannsynligheten for å motta sosialhjelp over medianverdien blant uførepensjonister. 1987

Variabel	Estimat	Kji-kvadrat	P-verdi	Verdi
Bosted	-0,559 0	183,86	0,0001 **	Resten av landet (1) Storby (0)
Barn	0,551 0	110,19	0,0001 **	Har barn (1) Har ikke barn (0)
Pensjons-nivå	-0,182 0	20,00	0,0001 **	Minstepensjon (1) Tilleggspensjon (0)
Uføre-grad	-0,325 0	16,73	0,0001 **	Full pensjon (1) Gradert pensjon (0)
Primær-diagnose	-0,232 0	10,31	0,0013 **	Alkoholisme/narkomani (1) Andre (0)
Alder	-0,107 0	6,77	0,0093 **	50 år og over (1) Under 50 år (0)
Kjønn	0,106 0	6,40	0,0114 *	Kvinne (1) Mann (0)
Stønads-tid 1987	0,013	6,26	0,0123 *	Kontinuerlig

Tabell 6.3. Faktorer som påvirker sannsynligheten for å motta sosialhjelp over medianverdien blant enslige forsørgere med overgangsstonad. 1987

Variabel	Estimat	Kji-kvadrat	P-verdi	Verdi
Bosted	-0,787 0	197,33	0,0001 **	Resten av landet (1) Storby (0)
Sivil-status	0,213 0	16,02	0,0001 **	Skilt/separert (1) Ugift (0)
Pensjons-type	0,228 0	9,05	0,0026 **	Full (1) Avkortet (0)
Stønads-tid 1987				Ingen signifikant effekt
Alder				Ingen signifikant effekt

Resultatene er her i store trekk i overensstemmelse med hva vi kunne forvente ut fra den bivariate analysen. Bosted har klart størst effekt når det gjelder sannsynligheten for høye månedlige bidragsbeløp. Er man i tillegg skilt/separert og mottar full overgangsstonad så øker sannsynligheten for høye månedlige bidragsbeløp (over medianverdien for gruppa enslige forsørgere med overgangsstonad).

Alder har ingen betydning. Sannsynligheten for å få høye månedlige bidragsbeløp er med andre ord den samme om man er over eller under 25 år. Stønadstid i

1987 har heller ingen effekt. Av sambrukerne blant de med overgangsstønad i 1987 var det gruppa skilte/separerte med full overgangsstønad som bodde i storby som hadde størst sannsynlighet for å få høye månedlige bidragsbeløp. Kort eller lang stønadstid hadde i denne sammenheng ingen betydning.

6.2. Stønadstid

Datagrunnlaget for denne analysen er, som for analysen av sosialhjelpsutbetalinger, sambrukerbestanden i 1987.

Spørsmålet som stilles er hvilke kjennemerker ved sambrukerne som øker sannsynligheten for å være langtidsmottaker. En langtidsmottaker er definert som en sambruker som har mottatt sosialhjelp i lengre tid enn det som er medianverdien for sambrukergruppa. Medianverdien i 1987 var en måned for alderspensjonistene; tre måneder for uførepensjonistene og seks måneder for enslige forsørgere med overgangsstønad.

Vi har i avsnittet tatt med en ny variabel som ikke er benyttet tidligere. Denne variabelen har vi kalt klientstatus i 1986 og denne er en inndeling av 1987-årskullet i nye og gamle klienter etter om man mottok sosialhjelp i 1986 eller ikke. Det er viktig å understreke at selv om det er en sammenheng mellom å ha vært klient i 1986 og 1987, må et eventuelt årsaksforhold drøftes nærmere.

Alderspensjonister

For alderspensjonistene hadde klientstatus i 1986 størst effekt på sannsynligheten for å være langtidsmottaker. Å ha mottatt sosialhjelp i 1986 øker sannsynligheten betydelig for å være langtidsmottaker i 1987. Variablene alder og bosted hadde også signifikant effekt, men ikke kjønn og pensjonsnivå. Det vil si at kvinner og menn; minstepensjonister og tilleggspensjonister, like gjerne kan være blant de alderspensjonister som mottok lengst hjelp i fireårsperioden som blant de med kortest stønadstid.

Dette samsvarer med analysene vi gjorde i kapittel 3 av forskjeller i stønadstid i 1987. Nå økte imidlertid disse forskjellene mellom grupper av alderspensjonister i åra etter 1987, slik at en logistisk regresjonsanalyse av materialet i f.eks. 1990 hadde nok gitt klarere utslag på enkelte variabler enn det vi fikk her selv om tendensene hadde vært de samme.

Uførepensjonister

Også for uførepensjonistene var det klientstatus i 1986 som hadde klart størst effekt. Vi merker oss at alder tydelig påvirker sannsynligheten for å være langtidsmottaker. Dette kom også fram i vår bivariate analyse, men vi kunne ikke utelukke at det skyldes forhold som lavere pensjonsnivå og flere barn å forsørge blant uførepensjonister under 50 år enn over. I den logistiske regresjonsanalysen er det kontrollert for dette, og alder påvirker fortsatt klart sannsynligheten for å bli lang-

tidsmottaker. Hva det skyldes at alder påvirker hvor lenge uførepensjonister mottar sosialhjelp er usikkert, men det underbygger antakelsen om at bruk av sosialhjelp, også innad i pensjonistgruppene, i stor grad er livsfasebetinget.

Vi ser at mens primærdiagnose klart påvirket sjansen for om man fikk sosialhjelp eller ikke, har variabelen ingen signifikant effekt på stønadstid. Det samme gjelder uføregrad.

Tabell 6.4. Faktorer som påvirker sannsynligheten for å være langtidsmottaker av sosialhjelp blant alderspensjonister. 1987

Variabel	Estimat	Kji-kvadrat	P-verdi	Verdi
Klientstatus	1,072 0	318,71	0,0001 **	Klient også i 1986 (1) Ny i 1987 (0)
Alder	-0,329 0	25,07	0,0001 **	80 år og over (1) Under 80 år (0)
Bosted	-0,253 0	17,36	0,0001 **	Resten av landet (1) Storby (0)
Kjønn				Ingen signifikant effekt
Pensjonsnivå				Ingen signifikant effekt

Tabell 6.5. Faktorer som påvirker sannsynligheten for å være langtidsmottaker av sosialhjelp blant uførepensjonister. 1987

Variabel	Estimat	Kji-kvadrat	P-verdi	Verdi
Klientstatus	0,899 0	380,15	0,0001 **	Klient også i 1986 (1) Ny i 1987 (0)
Alder	-0,346 0	69,51	0,0001 **	50 år og over (1) Under 50 år (0)
Bosted	-0,251 0	36,94	0,0001 **	Resten av landet (1) Storby (0)
Pensjonsnivå	0,242 0	34,52	0,0001 **	Minstepensjon (1) Tilleggspensjon (0)
Barn	0,297 0	32,43	0,0001 **	Har barn (1) Har ikke barn (0)
Kjønn	0,092 0	5,02	0,0250 **	Kvinne (1) Mann (0)
Uføregrad				Ingen signifikant effekt
Primær-diagnose				Ingen signifikant effekt

Enslige forsørgere med overgangsstønad

For enslige forsørgere er det en betydelig positiv sammenheng mellom å ha mottatt sosialhjelp i 1986 og

å være langtidsmottaker i 1987. Ellers har ikke uventet både bosted og stønadsnivå klar signifikant effekt. I tråd med den bivariate analysen ser det ikke ut til at sivilstatus og alder påvirker hvor lenge enslige forsørgere med overgangsstønad mottok sosialhjelp i 1987.

Tabell 6.6. Faktorer som påvirker sannsynligheten for å være langtidsmottaker av sosialhjelp blant enslige forsørgere med overgangsstønad. 1987

Variabel	Estimat	Kji-kvadrat	P-verdi	Verdi
Klient-status	1,139 0	297,54	0,0001 **	Klient også i 1986 (1) Ny i 1987 (0)
Bosted	-0,459 0	75,95	0,0001 **	Resten av landet (1) Storby (0)
Stønadsnivå	0,591 0	60,56	0,0001 **	Full overgangsstønad (1) Avkortet overgangsstønad (0)
Sivilstatus				Ingen signifikant effekt
Alder				Ingen signifikant effekt

6.3 Oppsummering

Ingenting betyr mer for stønadstida i år (t) enn om man har vært stønadsmottaker i år ($t-1$). Har man mottatt sosialhjelp tidligere, øker sjansene sterkt for at man vil havne blant langtidsmottakerne seinere år. Forklaringene på dette kan være at er man sosialhjelpsmottaker et år, vil dette gi en 'flying start' når man starter som klient året etter. I tillegg til dette kommer at i gruppa med to sammenhengende års bruk av sosialhjelp har det allerede skjedd en seleksjon der korttidsmottakerne er blitt borte. Blant de nye klientene i 1987 vil korttidsmottakerne stadig være med.

Den påviste sammenhengen kan fortolkes på ulike måter. Den kan forstås slik at omfattende bruk av sosialhjelp på ett tidspunkt skaper økt avhengighet på lang sikt. Dette ville være en effekt stikk i strid med sosiallovens intensjoner om at sosialhjelp skal bidra til egenforsørgelse. Grunnene til dette kan være at langvarig bruk av sosialhjelp gradvis vil virke diskvalifiserende i forhold til arbeidsmarkedet eller at langtidsklienter vil venne seg til sosialhjelp som en fast inntektskilde og derfor ikke søke andre inntektsmuligheter. Den første forklaringen kan imidlertid ikke tillegges vekt i forbindelse med alders- og uførepensjonisters stønadstid.

Høy korrelasjon mellom å ha mottatt sosialhjelp i 1986 og å være langtidsmottaker seinere, er ikke det samme som å si at dette *forklarer* forskjeller i stønadstid. En konkurrerende forklaring kan være at klientstatusvariabelen representerer ulike problemforhold knyttet til enkelte langvarige behov for sosialhjelp.

For hvert år som går vil den gruppa som fortsatt mottar sosialhjelp i stadig større grad bestå av personer med mange og sammensatte problem. Dette kan være problem som klientene hadde allerede da de påbegynte sin stønadskarriere. Denne harde kjerne av langtidsmottakere vil ha vanskelig for å gjøre seg uavhengig av sosialhjelp uten hensyn til om de har mottatt sosialhjelp i kort eller lang tid.

Sosialhjelpssystemet kan i seg selv være klientskapende, men denne systemeffekten lar seg ikke skille ut fra andre forhold knyttet til den enkelte klient som også påvirker stønadstida.

Ser vi på andre variabler er det kun bostedsvariabelen som for alle tre gruppene påvirker sannsynligheten for å være langtidsmottaker både i 1987 og i hele perioden. Alder slår klart ut for uførepensjonister og til dels for alderspensjonister, men ikke for enslige forsørgere. Kjønn har signifikant, men svak effekt for uførepensjonister; ingen effekt for alderspensjonister. Pensjons- eller stønadsnivå har klar effekt på stønadstida til både enslige forsørgere med overgangsstønad og uførepensjonister, men ingen signifikant effekt for alderspensjonister.

Alders- og uførepensjonistenes alder har en betydelig og signifikant effekt på sannsynligheten for å være langtidsmottaker i 1987. Alderspensjonister under 80 år og uførepensjonister under 50 år har større sannsynlighet for å bli langtidsmottakere enn de som er over denne alderen. Dette bekrefter at alder uavhengig av bl.a. pensjonsnivå (som større andel minstepensjonister over 80 år) eller familietype (flere uførepensjonister med barn under 50 år enn over) har en selvstendig effekt på stønadstid. For enslige forsørgere har alder (over/under 25 år) ingen signifikant effekt på stønadstida i 1987.

Man kan si at alderens betydning for bruk av sosialhjelp bekrefter forskjellene i stønadstid mellom sambrukergruppene. Enslige forsørgere er gjennomsnittlig yngst og har klart lengst stønadstid i 1987 uavhengig av om vi ser på gjennomsnittsverdier eller medianverdier. Blant pensjonistene er det en klar tendens til at bruken av sosialhjelp avtar med stigende alder. Det ser derfor ut til langt på vei at sambruk er et livsfasefenomen.

For uførepensjonister og enslige forsørgere med overgangsstønad er effekten av pensjons- eller stønadsnivå signifikant. Dette er ikke tilfellet blant alderspensjonister. Ikke overraskende er det for alle tre sambrukergruppene en signifikant storbyeffekt på stønadstid.

For uførepensjonister har verken diagnose eller uføregrad signifikant effekt på stønadstida. Sannsynligheten er derimot klart større for at uførepensjonister med barn hører med blant langtidsmottakerne i 1987 enn uførepensjonistene uten barn.

7. Stønadstid blant sambrukere 1987-1990. Panelstudie

I panelstudien vil vi følge det årskullet av sambrukere som både mottok sosialhjelp og pensjon/overgangs-stønad i 1987 fram til og med 1990. Kohorten består av i underkant av 25 000 personer. Det betyr at vi for hele årskullet har opplysninger om ulike sosiale og økonomiske forhold for 1987. For personer som også er registrert med sambruk ett eller flere av de påfølgende år, vil vi også ha tilsvarende opplysninger for hvert år med sambruk. Når ikke annet er angitt, bygger vi på de statuskjennermerker ved sambrukerne som er blitt registrert ved starten av observasjonsperioden i 1987.

Kapitlet vil ta opp følgende spørsmål:

Hvor lenge varer sambruket i fireårsperioden? Finner vi f.eks. at enslige forsørgere med overgangsstønad stadig er på topp i stønadstid slik vi fant i tverrsnittstudien? Vi vil også drøfte ulike måter å studere stønadstid og stønadmønster på. Hvor lenge skal man ha mottatt sosialhjelp og pensjon for å være "langtidssambruker"? Mottar man sosialhjelp sammenhengende eller periodevis?

7.1. Hvordan måle varighet av bruk av sosialhjelp?

Varighet kan måles på to forskjellige måter; enten som antall stønadsmåneder totalt i fireårsperioden eller som antall kalenderår hvor sambruk er registrert. Begge måter å måle varighet på vil bli brukt. Å måle stønadstid i måneder er den tradisjonelle måten å studere stønadstid på.

Ved også å benytte opplysninger om antall kalenderår med sambruk, vil vi i tillegg kunne studere stønadmønster. Vi definerer hvert kalenderår som en stønadsperiode. Som tidligere nevnt er dette en mangelfull operasjonalisering av stønadsperioder siden ett kalenderår blir definert som én stønadsperiode uavhengig av antall stønadsmåneder med hjelp i kalenderåret.

Bruken av kalenderår som tidsenhet gir mulighet for å se om sambrukergruppene skiller seg fra hverandre mht. antall stønadsperioder; hvor raskt avgangen fra gruppene skjer og hvor store andeler av gruppene som igjen mottar sosialhjelp etter å ha vært borte en periode (se tabell 7.4).

Ved å studere både varighet og mønster kan man skille mellom ulike grupper av sambrukere: (a) sambrukere som mottar sosialhjelp lenge (mange måneder) over flere perioder (kalenderår); (b) sambrukere som mottar sosialhjelp i kort tid, men over flere perioder; (c) sambrukere som får sosialhjelp konsentrert i mange måneder over få år og (d) sambrukere som får sosialhjelp i kort tid over få stønadsperioder.

Å studere stønadstid og stønadskarriere blant sosialhjelpsmottakere byr på spesielle problem. Det er ikke mulig å svare på hvor lenge sambrukere totalt sett mottar sosialhjelp. Vi har ikke et datamateriale som inneholder opplysninger om nøyaktig når sambruket startet og når det opphørte. Stønadsforløpene er ofte diskontinuerlige og preget av opphold og tilbakefall. Hvis klient A mottar sosialhjelp konsentrert i 12 måneder innenfor ett kalenderår, mens klient B mottar sosialhjelp tre måneder i fire år på rad, blir tallet på stønads-måneder det samme, men klientenes stønadskarrierer eller stønadmønstre er svært forskjellige.

Det foreligger ingen andre undersøkelser som har studert varighet av sambruk over flere kalenderår. For å få en referansegruppe å sammenlikne sambrukeres stønadstid med, har vi valgt å se på stønadstida blant hele kohorten av sosialhjelpsmottakerne som var registrert i 1987 og fulgt denne fram til 1990.

7.2. Stønadstid

Stønadstid kan måles på forskjellige måter. I de årlige sosialstatistikkene måles stønadstid som et gjennomsnittlig antall måneder i året med stønad for alle sosialhjelpsmottakerne. Å bruke dette som sammenlikningsmål over tid kan være problematisk. Hvis tallet på stønadmottakere øker noe mer enn stønadstida, vil det se ut som at stønadstida går ned.

Det er blitt stadig vanligere i ulike undersøkelser å dele sosialhjelpsmottakere inn i korttids- og langtidsmottakere. Hva som blir definert som det ene og hva som blir definert som det andre varierer og er basert på skjønn, problemstilling og hvilket tidsintervall man studerer.

Vi vil også her skille mellom korttids- og langtidsmottakere. Dette vil være en vilkårlig operasjonisering. Det finnes ingen administrative regler for hvordan man skal definere en langtidsmottaker. Langt mindre finnes det regler for hvor lenge man kan motta sosialhjelp.

Varighet av stønadsforhold kan måles på forskjellige måter. Avhengig bl.a. av observasjonsperiodens lengde vil det kunne reises spørsmål om det man har funnet fram til gir et representativt bilde av bruken av sosialhjelpssystemet.

Der er i mange undersøkelser pekt på den tidsfeilslutning man ofte gjør når man måler sosialhjelpsmottakeres stønadstid på grunnlag av tverrsnittsstudier (Salonen, 1990:188). Med en observasjonsperiode på ett år som er lik sosialhjelpsstatistikens tidsinndeling, vil man med den definisjonen av langtidsmottakere som er brukt i Salonens undersøkelse, komme fram til at 59 prosent av mottakerne er langtidsmottakere. Hvis observasjonsperioden derimot forlenges til sju år, vil andelen langtidsmottakere være sunket til 37 prosent. Faren for tidsfeilslutninger vil derfor gradvis avta med økende lengde av observasjonsperioden.

I denne undersøkelsen vil vi benytte tre ulike mål. Vi vil se på *gjennomsnittlig stønadstid* i perioden; *medianverdien* og *andelen* av gruppene som defineres som langtidsmottakere. Vi vil benytte begrepet langtidsmottaker om sambrukere som både mottar sosialhjelp lenger enn 24 måneder i perioden og lenger enn 36 måneder (over henholdsvis 50 og 75 prosent av mulig stønadstid). Det er ikke gitt at de tre målene gir et konsistent resultat mht. hvilken gruppe som har "lengst" stønadstid. Når vi benytter kalenderår for å måle stønadstid ser vi utelukkende på hvor store *andeler* av langtidsmottakere det er innen de ulike gruppene. Her vil sambruk i tre år eller mer eller sambruk i alle fire åra bli lagt til grunn for å bestemme langtidsmottakergruppa.

I tverrsnittsstudien satte vi fram en antakelse om at personer som bare mottar sosialhjelp som *supplementsytelse* slik sambrukerne gjør, vil ha mottatt sosialhjelp i kortere tid enn gjennomsnittet for alle sosialhjelpsmottakere siden det i den siste gruppa er om lag en av fire som har sosialhjelp som sin *eneste eller viktigste inntektskilde*. Det synes rimelig å anta at det tar lengre tid å erstatte en hovedinntektskilde med en annen enn å gjøre seg uavhengig av en tilleggsytelse, selv om vi i dette tilfellet ser bort fra andre og viktige forskjeller mellom gruppene som også påvirker stønadstida.⁷

For tverrsnittsdataene slo denne antakelsen ikke til for alle gruppene av sambrukere. Enslige forsørgere med overgangsstønad hadde betydelig lengre gjennomsnittlig stønadstid enn vanlig blant sosialhjelpsmottakere for alle fire kalenderåra i perioden. Uførepensjonistene hadde litt kortere stønadstid enn gjennomsnittet blant alle sosialhjelpsklientene, mens alderspensjonistene hadde betydelig kortere.

Hvis vi først ser på *gjennomsnittlig stønadstid* for hele panelperioden er bildet et noe annet enn det vi fikk gjennom tverrsnittsstudien. Uavhengig av om vi ser på stønadstid for hele 1987-kohorten eller bare ser på *nye* sosialhjelpsklienter i 1987 (ikke registrert som sosialhjelpsklienter i 1986), er det ubetydelige forskjeller i stønadstid mellom gruppa av enslige forsørgere med overgangsstønad og hele bestanden av sosialhjelpsklienter. Den gjennomsnittlige stønadstidene i perioden ligger på rundt *15 måneder*. I tverrsnittsstudien hadde enslige forsørgere med overgangsstønad lengre stønadstid enn gruppa av alle sosialhjelpsmottakere i alle fire åra i observasjonsperioden.

Uførepensjonistenes stønadstid er gjennomsnittlig om lag to måneder kortere enn for disse gruppene, mens alderspensjonistenes ligger sju måneder bak.

Tabell 7.1. Stønadsmåneder med sosialhjelp. Alle sosialhjelpsmottakere og sambrukere. Prosent. 1987-1990

Antall måneder	Alle sosialhjelpsmottakere	Alderspensjonister	Uførepensjonister	Enslige forsørgere med overgangsstønad
1-12	54	79	61	54
13-24	22	11	21	25
25-36	15	6	12	15
37-48	9	4	6	6
I alt	100	100	100	100
Gj.snitt	14,8	8,1	12,9	15,0
Median	11	3	9	12

Medianverdiene for stønadstid for hele 1987-kohorten følger det samme mønsteret. Medianverdien for enslige forsørgere med overgangsstønad er 12 måneder; én måned mer enn for alle sosialhjelpsmottakere. For uførepensjonister er den ni måneder og for alderspensjonister tre måneder.

⁷ Når vi kun sammenlikner alle sosialhjelpsmottakerne med sambrukerne etter forskjell i *inntektskilde*, skyldes det at det ikke har vært mulig å gi en bred sammenlikning av sambrukergruppene og gruppa av alle sosialhjelpsmottakerne. Vi mangler f.eks. inntektsdata for alle sosialhjelpsmottakerne. Det er derfor klart at andre kjennemerker ved personene burde vært trukket inn om vi skulle gjort en fullstendig analyse. Sammenhengen mellom inntektskilde eller nivået på sosialhjelpsyttelse og stønadstid må derfor tolkes med forsiktighet så lenge dette ikke er gjort. Gruppa av alle sosialhjelpsmottakere er kun benyttet som *referansegruppe* for sambrukernes stønadstid.

Hvis vi ser på *andelene* i hele 1987-kohorten som hadde lenger enn 24 måneders stønadstid i perioden, er denne andelen størst blant alle sosialhjelpsmottakere med 24 prosent. Blant sambrukere er det stadig enslige forsørgere med overgangsstønad som har relativt flest langtidsmottakere med 21 prosent. Forskjellen til uførepensjonistene er ikke så markert som når vi ser på gjennomsnittlig stønadstid. 18 prosent av uførepensjonistene hadde mer enn 24 måneders stønadstid og for alderspensjonistene var tallet 10 prosent.

Hvis vi ser på andelen som har over 36 måneder samlet stønadstid i perioden, er denne andel lik for enslige forsørgere og uførepensjonister (6 prosent), mens den er 9 prosent for alle sosialhjelpsmottakere samlet. Dette funnet samsvarer med danske undersøkelser som anslår andelen av sosialhjelpsmottakere som får hjelp i mer enn 75 prosent av alle månedene i en seksårsperiode til å ligge i underkant av 10 prosent (Elm Larsen og Andersen 1990).

Det er verdt å merke seg at blant alderspensjonistene var det 36 prosent som bare mottok sosialhjelp i én måned i hele fireårsperioden. Åtte av ti hadde hjelp i mindre enn 12 måneder. For uførepensjonistene var den tilsvarende andelen seks av ti og blant enslige forsørgere med overgangsstønad var andelen som mottok hjelp under 12 måneder litt over halvparten. *Det er derfor store grupper blant sambrukerne som bare sporadisk mottok sosialhjelp i perioden.*

Ved å velge ut alle som mottok sosialhjelp på et gitt tidspunkt som her innenfor et enkelt kalenderår vil, som tidligere nevnt, langtidsmottakerne være overrepresentert i forhold til korttidsmottakerne i materialet. En mulig måte å korrigere noe av denne overrepresentasjonen på er å studere stønadstida bare til nye sosialhjelpsmottakere i 1987 ('nye' vil her si mottakere som ikke fikk sosialhjelp det foregående året).

Hvis vi gjør dette, ser vi at for alle gruppene blir andelen langtidsmottakere betydelig redusert. For hele bestanden av sosialhjelpsmottakere blir gruppa som mottok sosialhjelp i mer enn 36 måneder redusert fra 9 til 5 prosent; for alderspensjonistene blir den halvert (fra 4 til 2 prosent); blant uførepensjonistene blir den redusert fra 6 til 4 prosent og blant enslige forsørgere med overgangsstønad blir gruppa halvert. Tabellen bekrefter at det er i gruppa av alle sosialhjelpsmottakere vi finner den høyeste andelen langtidsmottakere.

Når vi måler stønadstid ved hjelp av *gjennomsnitts- og medianverdier*, ligger enslige forsørgere med overgangsstønad og alle sosialhjelpsmottakere sammen på topp i fireårsperioden med uførepensjonistene noe bak og alderspensjonistene langt bak. Ser vi derimot på *andeler langtidsmottakere* ligger gruppa av alle sosialhjelpsmottakere knepent på topp uavhengig av om vi definerer langtidsmottak som sambruk i mer enn 24 måneder eller sambruk i mer enn 36 måneder. Det er

bare mindre forskjeller mellom enslige forsørgere med overgangsstønad og uførepensjonister.

Tabell 7.2. Stønadsmåneder med sosialhjelp for nye sosialhjelpsmottakere. Alle sosialhjelpsmottakere og sambrukere. Prosent. 1987-1990

Antall måneder	Alle sosialhjelpsmottakere	Alderspensjonister	Uførepensjonister	Enslige forsørgere med overgangsstønad
1-12	65	88	72	65
13-24	19	6	16	21
25-36	11	4	8	11
37-48	5	2	4	3
I alt	100	100	100	100
Gj.snitt	11,4	5,3	9,5	11,5
Median	7	2	5	8

7.3. Stønadsmønster

Stønadsmønster kan typologiseres på forskjellige måter. Vi skiller mellom hvor store andeler i de ulike gruppene som bare har sambruk det første året i observasjonsperioden; hvor mange som mottar sosialhjelp sammenhengende i hele perioden; hvilken andel som er registrert med sambruk det siste året i observasjonsperioden uavhengig av om sambruket har vært sammenhengende eller ikke og hvilke avgangs- og tilbakefallsrater gruppene har.

Målt i antall kalenderår i perioden er det *en tredel* av alle sosialhjelpsmottakere som får sosialhjelp i alle fire åra (32 prosent). Uførepensjonistene er den gruppa som har høyest andel mottakere med fire års stønadstid blant sambrukerne med 30 prosent. Blant enslige forsørgere med overgangsstønad er det en av fire som er registrert som sambrukere i alle fire åra, mens det bare var 14 prosent blant alderspensjonistene.

Tabell 7.3. Stønadår med sosialhjelp. Alle sosialhjelpsmottakere og sambrukere. Prosent. 1987-1990

Antall år	Alle sosialhjelpsmottakere	Alderspensjonister	Uførepensjonister	Enslige forsørgere med overgangsstønad
1	24	50	25	33
2	21	23	23	24
3	22	13	23	19
4	32	14	30	24
I alt	99	100	101	100

Langtidsmottak definert ut fra kalenderår gir derfor et annet bilde enn langtidsmottak definert ut fra stønadsmåneder. Uførepensjonistene framstår nå som den

sambrukergruppa som har lengst stønadstid; ikke enslige forsørgere med overgangsstønad. Dette gjelder uavhengig av om vi definerer langtidsmottak som sambruk i tre kalenderår eller mer eller som registrert sambruk i fire år.

Det samme bildet får vi dersom vi ser på andelen som kun fikk hjelp i 1987. Blant alle sosialhjelpsmottakerne og blant uførepensjonister var andelen "ettårsklienter" lavest (en av fire). I en dansk undersøkelse som også benyttet et kalenderårsmateriale, fant man at 27 prosent av en kohort bare fikk hjelp i det første året i observasjonsperioden (1980-1985). Det var 20 prosent som fikk hjelp i alle seks åra. Selv om observasjonsperioden her var lenger enn vår og resultatene derfor ikke er helt sammenliknbare, er andelen langtidsmottakere høyere i vår undersøkelse mens det er færre "ettårsklienter" (Ploug 1988).

Tabell 7.4. Stønadsmønster blant sosialhjelpsmottakere og sambrukere. Prosent. 1987-1990

	Alle sosialhjelpsmottakere	Alderspensjonister	Uførepensjonister	Enslige forsørgere med overgangsstønad
Bare hjelp i 1987	24	50	25	33
Hjelp i hvert år i hele perioden	32	14	30	24
Sambruk siste året i perioden (1990)	47	23	45	33
Avgang 1987/88	37	60	39	41
Avgang 1988/89	30	45	34	36
Avgang 1989/90	29	42	31	37
Tilbakefall (hjelp i 1987 og 1989)	35	17	35	20
Tilbakefall (hjelp i 1987/88 og 1990)	27	15	30	14

Andelen av 1987-kohorten som også var registrert som sosialhjelpsklienter i det siste året i observasjonsperioden (1990), var høyest blant alle sosialhjelpsmottakerne (47 prosent), mens det blant uførepensjonistene var 45 prosent. Blant enslige forsørgere var det en av tre fra 1987-kohorten som ennå var sambruker i 1990 og blant alderspensjonistene var det en av fire.

Ved å bruke kalenderår som definisjon av stønadsperiode er det også mulig å beregne avgangsrater og tilbakefallsrater innen vår observasjonsperiode på fire år. Resultatene av disse beregninger bekrefter inntrykket fra tidligere. Avgangsraterne for alle åra i perioden er høyest blant alderspensjonister og lavest blant gruppa av alle sosialhjelpsmottakere. Enslige forsørgere med overgangsstønad har en noe høyere avgangsrate enn uførepensjonistene.

Det er verdt å merke seg at avgangen avtar fra år (t) til år $(t+1)$ og år $(t+2)$. Størst avgang hadde alle grupper fra 1987 til 1988. En mulig forklaring til dette kan være

at i en kohort vil andelen klienter med store økonomiske problemer bli større for hvert år som går. Vanskene med å gjøre seg uavhengig av sosialhjelp vil derfor øke for den harde kjerne av sosialhjelpsmottakere som f.eks. har mottatt sosialhjelp tre eller fire år på rad.

Tilbakefall til sambruk/bruk av sosialhjelp etter å ha vært borte et kalenderår er størst blant alle sosialhjelpsmottakere og blant uførepensjonistene. Det er viktig å være oppmerksom på at tilbakefallsratene vil øke jo lenger observasjonsperiode man har. Tallene er derfor bare egnet til å sammenlikne gruppene med hverandre. Det er ikke mulig på grunnlag av dette materialet å si noe sikkert om tilbakefallshyppigheten avtar jo lengre perioder man har vært uten sosialhjelp. Det er likevel klart at på aggregert nivå er det en betydelig større andel av 1987-kohorten som kommer tilbake igjen i 1989 enn i 1990.

Et spørsmål som ikke lar seg besvare ut fra det foreliggende datamaterialet, er i hvilken grad avgangsrater og tilbakefallsrater har endret seg i observasjonsperioden. Antakelsen vil være at avgangsraterne kan ha blitt redusert i åra etter 1987, og at dette er med på å forklare den sterke klientveksten på slutten av 1980-tallet.

7.4. Oppsummering

Det store flertallet av sambrukere mottok sosialhjelp i relativt kort tid i den fireårsperioden vi studerer.

Det er likevel noe overraskende at enslige forsørgere med overgangsstønad (når stønadstida måles i måneder) og uførepensjonister (når stønadstida måles i kalenderår) mottar sosialhjelp om lag like lenge i fireårsperioden som hele bestanden av sosialhjelpsmottakere. Det er derfor ikke slik at avhengigheten av sosialhjelp blir mindre fordi sosialhjelpsbidraget sambrukerne mottar bare er en supplementsytelse. Det ser derfor ikke ut til at stønadstida bestemmes av nivået på ytelsen. Det vil være andre kjennemerker ved sosialhjelpsmottakerne som bestemmer stønadstidas lengde.

Panelstudien gir et noe annet bilde av de ulike gruppene samlede stønadstid enn tilfellet var ved tverrsnittsstudien. Sambruk av sosialhjelp og overgangsstønad har i det lange løp ikke det omfang kalenderårsstudiene kunne gi inntrykk av. Sambrukets varighet er stadig omfattende blant enslige forsørgere, men ikke mer omfattende enn hva som er tilfellet blant alle sosialhjelpsmottakerne og uførepensjonistene.

Stønadsmønstrene er forskjellige blant sambrukerne. Enslige forsørgere med overgangsstønad er sambrukere over færre kalenderår enn uførepensjonistene, men i den perioden de mottar sosialhjelp og overgangsstønad gjør de det i gjennomsnittlig flere måneder enn andre sambrukere. Enslige forsørgere mottar sosialhjelp konsentrert over relativt kort tid, mens uførepensjonister kombinerer uførepensjon og sosialhjelp over

et gjennomsnittlig lengre tidsspenn. Grunnen til dette vil bl.a. være at uførepensjonister mottar uførepensjon over gjennomsnittlig flere år enn enslige forsørgere mottar overgangsstønad. Sambruket av ytelser for enslige forsørgere vil oftere enn for uførepensjonister opphøre pga. at ytelsen fra folketrygden opphører. Når vi i denne undersøkelsen har studert forskjeller i stønadstid, har vi ikke kontrollert for den ulikheten det er mellom gruppene i risikoutsatthet, hvis en med dette mener gjennomsnittlig antall år med pensjon eller overgangsstønad.

Alderspensjonistene som gruppe benytter sosialhjelps-systemet slik systemet er tenkt benyttet etter lov om sosial omsorg: som hjelp i en forbigående vanskelig situasjon.

Fordelen med å kombinere mål for stønadstid med opplysninger om stønadmønster, er at det avdekker ulike former for avhengighet av sosialhjelp. I figuren nedenfor er det satt opp en grov kategorisering av fire ulike stønadmønstre basert på informasjon om både stønadstid og stønadsperioder. Hvis vi skulle forsøke å plassere sambrukergruppene i forhold til denne typolo-

giseringen, ville det store flertallet blant alderspensjonistene kunne plasseres i ruta for få stønadsperioder og kort stønadslengde.

Figur 7.1. Stønadmønster uttrykt som forholdet mellom stønadslengde og antall stønadsperioder

Stønadslengde	Antall stønadsperioder	
	Mange	Få
Lang	Uførepensjonister Enslige forsørgere	(Enslige forsørgere)
Kort		Alderspensjonister

Det er deler av både gruppa av uførepensjonister og enslige forsørgere som har mange stønadsperioder (kalenderår) og lang stønadstid. Vi så imidlertid at det var en tendens til at det ble en stadig mindre andel av enslige forsørgere med overgangsstønad som hadde mange stønadsperioder.

Litteratur

Bane, Mary & Ellwood, David (1986): "Slipping into and out of Poverty: The Dynamics of Spells". *The Journal of Human Resources*, Vol. 21, No. 1.

Dahl, Grete (1993): "Enslige forsørgere". I *Sosialt utsyn* 1993. Statistiske analyser 1, Statistisk sentralbyrå, Oslo.

Dahl, Grete & Flittig, Else & Lajord, Jorunn (1994): *Inntekt, levekår og sysselsetting for pensjonister og stønadsmottakere i folketrygden*. Rapporter 94/ 8, Statistisk sentralbyrå.

Duncan, Greg (1984): *Years of Poverty Years of Plenty*. Institute of Social Research, The University of Michigan.

Elm Larsen, Jørgen & Andersen, John (1993): *Arbejdsløshed og offentlig forsørgelse i Danmark*. København: Forlaget Sociologi.

Flittig, Else & Jorunn Lajord (1993): "Store levekårsforskjeller mellom grupper av enslige forsørgere". *Samfunnsspeilet* nr. 1 1993, Statistisk sentralbyrå, Oslo.

Hallerød, Bjørn (1992): "Socialbidragstagande och fattigdom". *Nordisk sosialt arbeid*, 4/92, Scandinavian University Press.

Hatland, Aksel (1992): "Til dem som trenger det mest?" Oslo: Universitetsforlaget.

Leisering, Lutz & Voges, Wolfgang (1992): "Poverty produced by the Welfare State". Arbeidsnotat 7/92, Statistisk sentralbyrå, Oslo

NOU 1990:16: Økonomisk sosialhjelp. Utredning fra en arbeidsgruppe nedsatt av Sosialdepartementet.

Ploug, Niels (1988): *Lønmodtager, arbejdsløs eller bistandsklient*. Rapport nr. 88/10. København. Socialforskningsinstituttet.

Salonen, Tapio (1993): *Margins of Welfare*. Kristianstad: Hällestad Press.

Stortingsmelding nr. 11 (1990-91): Om storbyenes økonomiske situasjon m.v. Kommunaldepartementet.

Terum, Lars Inge (1993): *Stønad, samliv og sjølvforsørging*. INAS-rapport 93/1, Oslo.

Sosialdepartementet (1990): Utviklingsprogram for sosialkontortjenesten. Innstilling fra en arbeidsgruppe oppnevnt av Sosialdepartementet, Oslo.

Logistisk regresjon - en kort innføring.

Anne Marit Kleive

1. Problemstilling.

Regresjonsanalyse er blitt et viktig analyseverktøy når det legges vekt på å forklare forholdet mellom en responsvariabel og en eller flere forklaringsvariable. Hvis utfallsvariabelen (responsen) er diskret og har to utfall, er standard analysemetode **logistisk regresjon**. Hvis en modell har mer enn en forklaringsvariabel handler det om multippel logistisk regresjon. Logistisk regresjon blir ofte benyttet i situasjoner der man ønsker å sammenligne to grupper, eller se på særtrekk ved en spesiell gruppe i forhold til en annen. Det er en vanlig metode bl.a. innen medisinsk forskning ved utprøving av f.eks. nye behandlingsmetoder eller nye preparater. Da er det ofte naturlig å sammenligne behandlingsgruppen med en kontrollgruppe.

I denne rapporten har problemet vært å finne ut hvilke variable som kjennetegner gruppen av trygdede som samtidig er langtidsmottakere av sosialhjelp. Langtidsmottakerne blant de trygdede er blitt sammenlignet med korttidsmottakerne i samme trygdegruppe. Responsvariabelen defineres da ut fra om en person er langtids- eller korttidsmottaker av sosialhjelp, og forklaringsvariablene er kjennetegn ved personene i datasettet. Eksempler på forklaringsvariable er kjønn, alder, bosted, type pensjon o.s.v.

2. Binære variable.

Til videre analyse defineres responsvariabelen Y som en binær variabel med verdiene

$$\begin{aligned} Y = 0 & \quad \text{hvis personen er langtidsmottaker av sosialhjelp} \\ Y = 1 & \quad \text{hvis personen er korttidsmottaker av sosialhjelp.} \end{aligned} \quad (2.1)$$

De tilhørende sannsynligheter er til Y er gitt ved

$$\begin{aligned} P(Y=0) &= \pi(\mathbf{x}) \\ P(Y=1) &= 1 - \pi(\mathbf{x}). \end{aligned} \quad (2.2)$$

Her er \mathbf{x} en vektor av korresponderende forklaringsvariable definert ut fra kjennetegn ved personen. Målet er å modellere $\pi(\mathbf{x})$ som funksjon av observerte karakteristika i \mathbf{x} . Ulike funksjoner kan benyttes til denne modelleringen, men fordi endel egenskaper ved $\pi(\mathbf{x})$ skal ivaretas stilles det visse krav til modellfunksjonen. For å sikre at $\pi(\mathbf{x}) \in [0, 1]$ modelleres ofte $\pi(\mathbf{x})$ ved bruk av en kumulativ fordelingsfunksjon

$$\pi(\mathbf{x}) = g^{-1}(\mathbf{x}^T \boldsymbol{\beta}) = \int_{-\infty}^t f(s) ds \quad (2.3)$$

der

$$\mathbf{x}^T \boldsymbol{\beta} = \alpha + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \dots + \beta_p x_p \quad (2.4)$$

hvis modellen har p forklaringsvariable. $\mathbf{x} = x_1, x_2, \dots, x_p$ er forklaringsvariablene, mens $\boldsymbol{\beta} = \beta_1, \beta_2, \dots, \beta_p$ er de tilhørende parameterverdiene. I vårt tilfellet består \mathbf{x} av indikatorvariable som kun tar verdiene 0 og 1 alt etter hvilke kjennetegn den aktuelle personen har.

$f(s)$ kalles **toleransefunksjonen** og fordi den er en sannsynlighetstetthet har den egenskapene

$$\begin{aligned} f(s) &\geq 0 \\ \int_{-\infty}^{\infty} f(s) ds &= 1. \end{aligned} \quad (2.5)$$

g kalles **linkfunksjonen** og har følgende egenskaper

$$\begin{aligned} g(\pi) &= \mathbf{x}^T \boldsymbol{\beta} \\ g^{-1}(\mathbf{x}^T \boldsymbol{\beta}) &= \pi. \end{aligned} \quad (2.6)$$

Linkfunksjonen viser sammenhengen mellom sannsynligheten π og observasjonene \mathbf{x} . Det er viktig at linkfunksjonen velges slik at sammenhengen er lineær.

Det finnes ulike alternativer til valg av toleransefunksjon og linkfunksjon, men det vanligste valget er den **logistiske modellen**. I det tilfellet er $\pi(\mathbf{x})$ gitt ved

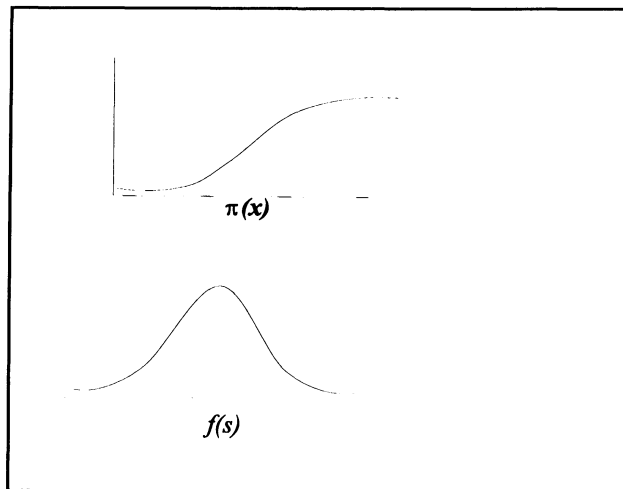
$$\pi(\mathbf{x}) = \int_{-\infty}^{\mathbf{x}} f(s) ds = \frac{e^{\mathbf{x}^T \boldsymbol{\beta}}}{1 + e^{\mathbf{x}^T \boldsymbol{\beta}}} \quad (2.7)$$

og linkfunksjonen er logaritmisk og gitt ved

$$g(\pi) = \ln\left(\frac{\pi}{1-\pi}\right) = \mathbf{x}^T \boldsymbol{\beta} \quad (2.8)$$

Toleransefunksjonen og den kumulative sannsynlighetsfunksjonen for den logistiske modellen er vist i figuren nedenfor.

Figur 1. Illustrasjon av toleransefunksjon og sannsynlighetsfunksjon for den logistiske modellen.

Den logistiske modellen er innebygd i **SAS** i prosedyren **proc probit**. For å nå målet med å modellere $\pi(\mathbf{x})$ på best mulig måte, finnes maksimum likelihood estimatorer for parameterene β .

3. Maksimum likelihood estimatorer.

Fordi maksimum likelihoodestimatorene (MLE) er invariant overfor transformasjoner vil de beste estimatorene for β og dermed også for π finnes ved å maksimere **loglikelihoodfunksjonen** tilhørende den aktuelle modellen. Loglikelihoodfunksjonen til den logistiske modellen kan tenkes som tettheten til en binomisk forsøksrekke. Ved n observasjoner der hver observasjon har to mulige utfall, vil hvert forsøk være et binært forsøk som definert ved (2.1) og (2.2), og summeres alle forsøkene fås en binomisk forsøksrekke. Loglikelihoodfunksjonen til en slik forsøksrekke er gitt ved

$$l(\pi, \mathbf{y}) = \sum_{i=1}^n (y_i \ln \pi_i + (1 - y_i) \ln(1 - \pi_i)) \tag{3.1}$$

der $\pi_i = \pi(\mathbf{x}_i)$ definert som i (2.7) er sannsynlighetsfunksjon tilhørende den i 'te personen.

Loglikelihoodfunksjonen gitt ved (3.1) maksimeres m.h.p. β . Estimatorene $\hat{\beta}$ for β er forventningsrette og har minst varians i forhold til andre estimatorer. Relasjonen $\mathbf{x}^T \beta = \ln(\pi/(1 - \pi))$ gir maksimum likelihood estimatorer (MLE) for π .

4. Signifikante variable.

Etter å ha estimert parameterene til variablene, er det neste problemet å avgjøre hvilke variable som er signifikante. Det vil si å vurdere hvilke variable som har effekt på sannsynligheten, og eventuelt om det er noen som har større effekt enn andre. For å finne ut av dette er det naturlig å teste signifikansen til parameteren som tilhører den aktuelle variabelen. Denne testingen er relatert til spørsmålet: *Forteller en*

modell inkludert den aktuelle variabelen mer om responsen enn en modell uten variabelen? Spørsmålet kan besvares ved å sammenligne de observerte verdiene av responsvariabelen Y med de predikerte verdiene funnet ut fra de to modellene med og uten variabelen. Løslig sagt kan vi si at hvis den predikerte verdien av responsen er bedre når den aktuelle variabelen inkluderes i modellen er variabelen signifikant.

I logistisk regresjon er sammenligning av observert og predikert verdi basert på loglikelihoodfunksjonen $l(\beta)$. Dette kan lettere skjønnes ved å tenke på den observerte verdien av responsvariabelen som en predikert verdi fra en **mettet** modell. En mettet modell er en modell med like mange parametre som datapunkter. Denne sammenligningen kan gjøres med utgangspunkt i testobservatoren

$$D = 2 (l(\hat{\pi}_m ; y) - l(\hat{\pi} ; y)) \quad (4.1)$$

der $\hat{\pi}_m$ er MLE for parameterene i den mettede modellen, mens $\hat{\pi}$ er MLE for parameterene i den aktuelle modellen.

Selve testingen av signifikans for de ulike variablene kan gjøres ved hjelp av to ulike metoder. Den ene går ut på å beregne verdien av testobservatoren D for to modeller. En verdi D_1 der de aktuelle variablene det skal testes på er med, og en verdi D_2 der variablene ikke er med. Differansen $D_1 - D_2$ er χ^2 -fordelt med antall frihetsgrader lik differansen i antall parametre mellom de to modellene. Hvis denne differansen er stor er det rimelig at de aktuelle variablene er signifikante.

Den andre metoden gjør bruk av **Wald-observatoren** som i det multiple tilfellet er definert ved

$$W = \hat{\beta}^T [\Sigma(\hat{\beta})]^{-1} \hat{\beta} \quad (4.2)$$

der $\Sigma(\hat{\beta})$ er den estimerte kovariansmatrisen til parameterestimaterne. Wald-observatoren er også χ^2 -fordelt med antall frihetsgrader lik antall parametre. Primært benyttes Wald-observatoren til testing av hvorvidt ingen eller noen av de p parameterene er lik null. Ved vurdering av signifikansen til en bestemt variabel benyttes samme tankegang som for observatoren D ved å studere signifikansen til differansen mellom Wald-observatoren for to ulike modeller. I analysene i denne rapporten er proc probit fra SAS benyttet og den prosedyren tester signifikansen til de enkelte variablene ved bruk av Wald-observatoren og skriver ut verdi av testobservator og frihetsgrader direkte.

Wald-observatoren utregnet for hver av variablene i modellen kan også brukes til løselig å rangere effekten av variablene. Jo større verdi av Wald-observatoren, jo mer innvirkning har variabelen på sannsynligheten. Fortegnet på estimatoren avgjør om variabelen bidrar til å øke eller minske sannsynligheten.

Når det skal avgjøres hvorvidt en differanse er stor, sammenlignes differansen med α -kvantilen i den til enhver tid gjeldende fordeling. For å slippe å regne ut disse kvantilene for ulike verdier av α , benyttes i stedet **p-verdi**. Den er definert som

$$p = P(\text{observere noe som gir oss mer grunn til å tvile på at variabelen har effekt})$$

Hvis verdien av testobservatoren D er D_0 for en bestemt verdi av β , så er p-verdien definert som

$$p = P(D > D_0) \quad (4.3)$$

Hvis

$$\begin{array}{ll} p < \alpha & \Rightarrow \text{Variabelen har effekt.} \\ p > \alpha & \Rightarrow \text{Variabelen har ikke effekt.} \end{array}$$

Dette viser fordelene med p-verdien, for den kan sammenlignes direkte med signifikansnivået når man skal trekke konklusjoner.

Ofte kan det være vanskelig å avgjøre hvilke og hvor mange variable som skal inkluderes i modellen. For mange variable kan gi for stor varians og dermed usikre estimater, samtidig som observasjonene bør forklares best mulig gjennom modellen. Teorien sier at det variabelsettet med signifikante variable som gir størst mulig likelihood bør velges. Derfor bør det for ulike parametervektorer β regnes ut verdier for $l(\hat{\beta}; \mathbf{y})$ og den modellen tilhørende det parametersettet som gir størst mulig $l(\hat{\beta}; \mathbf{y})$ bør velges.

Litteratur i vedlegg

Dobson, Annette J. Chapman & Hall (1991): *An Introduction to Generalized Linear Models*, London

Hosmer, David & Stanley Lemeshow Wiley (1989): *Applied Logistic Regression*, New York.

McCullagh, P. & J. A. Nelder, (1991): *Generalized Linear Models*, Chapman & Hall, London.

Utkommet i serien Rapporter (RAPP) etter 1. januar 1994*Issued in the series Reports (REP) since 1 January 1994***ISSN 0332-8422**

- 93/20 Dag Kolsrud: Stochastic Simulation of KVARTS91. 1993-70s. 95 kr ISBN 82-537-3952-4
- 94/1 Torstein Bye, Ådne Cappelen, Torbjørn Eika, Eystein Gjelsvik og Øystein Olsen: Noen konsekvenser av petroleumsvirksomheten for norsk økonomi. 1994-54s. 95 kr ISBN 82-537-3956-7
- 94/2 Wenche Drzwi, Lisbeth Lerskau, Øystein Olsen og Nils Martin Stølen: Tilbud og etterspørsel etter ulike typer arbeidskraft. 1994-56s. 95 kr ISBN 82-537-3950-8
- 94/3 Hilde-Marie Branæs Zakariassen: Tilbud av arbeidskraft i Norge En empirisk analyse på kvartalsdata for perioden 1972 til 1990. 1994-100s. 110 kr ISBN 82-537-3958-3
- 94/4 Resultatkontroll jordbruk 1993 Tiltak mot avrenning av næringssalter og jorderosjon. 1994-96s. 95 kr ISBN 82-537-3966-4
- 94/5 Haakon Vennemo: A Growth Model of Norway with a Two-way Link to the Environment. 1994-57s. 95 kr ISBN 82-537-3985-0
- 94/6 Odd Frank Vaage: Feriereiser 1992/93. 1994-49s. 80 kr ISBN 82-537-3983-3
- 94/7 Magnar Lillegård: Prisindekser for boligmarkedet. 1994-31s. 80 kr ISBN 82-537-3992-3
- 94/8 Grete Dahl, Else Flittig og Jorunn Lajord: Inntekt, levekår og sysselsetting for pensjonister og stønadsmottakere i folketrygden. 1994-57s. 95 kr ISBN 82-537-3998-2
- 94/9 Leif Brubakk: Estimering av en makrokonsum-funksjon for ikke-varige goder 1968-1991. 1994-42s. 80 kr ISBN 82-537-4003-4
- 94/10 Marie Arneberg og Thor Olav Thoresen: Syke- og fødselspenger i mikrosimuleringsmodellen LOTTE. 1994-37s. 80 kr ISBN 82-537-4026-3
- 94/11 Klaus Mohn: Monetarism and Structural Adjustment - The Case of Mozambique. 1994-48s. 80 kr ISBN 82-537-4005-0
- 94/12 Tom Langer Andersen, Ole Tom Djupskås og Tor Arnt Johnsen: Kraftkontrakter til alminnelig forsyning i 1993. 1994-53s. 80 kr ISBN 82-537-4007-7
- 94/13 Svein Blom: Yrkesstart og familiestiftelse En analyse av sentrale begivenheter i menns livsløp. 1994-53s. 95 kr ISBN 82-537-4054-9
- 94/14 Asbjørn Aaheim: Inntekter fra utvinning av norske naturressurser Noen teoretiske betraktninger. 1994-30s. 80 kr ISBN 82-537-4022-0
- 94/15 Trine Dale og Arne Faye: Utenlandske statsborgere og Kommunestyre- og Fylkestingsvalget 1991. 1994-100s. 110 kr ISBN 82-537-4025-5
- 94/16 Tom-André Johansson: En økonometrisk analyse av lagertilpasningen i norske industrisektorer. 1994-46s. 80 kr ISBN 82-537-4027-1
- 94/17 Lasse Sigbjørn Stambøl: Flytting, utdanning og arbeidsmarked 1986-1990 En interaktiv analyse av sammenhengen mellom endringer i flyttetil-tilbøyelighet og arbeidsmarked. 1994-60s. 95 kr ISBN 82-537-4035-2
- 94/18 Anne Brendemoen, Mona I. Hansen og Bodil M. Larsen: Framskrivning av utslipp til luft i Norge En modelldokumentasjon. 1994-56s. 95 kr ISBN 82-537-4036-0
- 94/19 Erling Holmøy, Gunnar Nordén and Birger Strøm: MSG-5 A Complete Description of the System of Equations. 1994-209s. 155 kr ISBN 82-537-4039-5
- 94/20 Ragnhild Balsvik and Anne Brendemoen: A Computable General Equilibrium Model for Tanzania Dokumentation of the Model, the 1990 - Social Accounting Matrix and Calibration. 1994-50s. 80 kr ISBN 82-537-4041-7
- 94/21 Skatter og overføringer til private Historisk oversikt over satser mv. Årene 1975-1994. 1994-82s. 95 kr ISBN 82-537-4055-7
- 94/22 Jon Erik Finnvoll: Brukerkontakter i helsesøster-tjenesten En utvalgsundersøkelse. 1994-58s. 95 kr ISBN 82-537-4056-5

- 94/23 Anders Barstad: Bomiljø og ulikhet Om fordeling og endring av miljøproblemer på bostedet. 1994-69s. 95 kr ISBN 82-537-3829-3
- 94/24 Audun Langørgen: Framskrivning av sysselsettingen i kommuneforvaltningen. 1994-33s. 80 kr ISBN 82-537-4066-2
- 94/25 Einar Bowitz, Taran Fæhn, Leo Andreas Grünfeld og Knut Moum: Norsk medlemskap i EU - en makroøkonomisk analyse. 1994-46s. 95 kr ISBN 82-537-4068-9
- 94/26 Mette Rolland: Militærutgifter i utviklingsland Metodeproblemer knyttet til måling av militærutgifter i norske programland. 1994-42s. 80 kr ISBN 82-537-4069-7
- 94/27 Helge Brunborg og Svenn-Erik Mamelund: Kohort og periodefruktbarhet i Norge 1820-1993 *Cohort and Period Fertility for Norway 1820-1993*. 1994-77s. 95 kr ISBN 82-537-4070-0
- 94/28 Petter Jakob Bjerve: Utviklingsoppdrag i Sri Lanka. 1994-26s. 80 kr ISBN 82-537-4071-9
- 94/29 Marie W. Arneberg: Dokumentasjon av prosjektet LOTTE-TRYGD. 1994-40s. 80 kr ISBN 82-537-4077-8
- 94/30 Elin Berg: Estimering av investeringsrelasjoner med installasjonskostnader. 1994-86s. 95 kr ISBN 82-537-4078-6
- 94/31 Torbjørn Hægeland: En indikator for effekter av næringspolitiske tiltak i en økonomi karakterisert ved monopolpolitisk konkurranse. 1994-86s. 95 kr ISBN 82-537-4089-1
- 95/1 Trygve Kalve og Åne Osmunddalen: Kombinert bruk av sosialhjelp og trygdeytelser. Under utgivelse
- 95/2 Bjørn E. Naug: En økonometrisk modell for norsk eksport av industrielle råvarer. Under utgivelse
- 95/3 Morten Kjelsrud og Jan Erik Sivertsen: Flyktninger og arbeidsmarkedet 2. kvartal 1993. Under utgivelse
- 95/4 Inger Texmon: Ut av redet En demografisk analyse av flytting fra foreldrehjemmet. Under utgivelse
- 95/5 Resultatkontroll jordbruk 1995 Gjennomføring av tiltak mot forurensninger. 1995-90s. 95 kr ISBN 82-537-4129-4
- 95/6 Hilde H. Holte: Langtidsarbeidsløses levekår 1991. Under utgivelse
- 95/7 Geir Frengen, Frank Foyen og Richard Ragnarsøn: Innovasjon i norsk industri og oljeutvinning i 1992. Under utgivelse
- 95/8 Annegrete Bruvoll og Gina Spurkland: Avfall i Noreg fram til 2010. Under utgivelse
- 95/9 Taran Fæhn, Leo Andreas Grünfeld, Erling Holmøy, Torbjørn Hægeland og Birger Strøm: Sammensetningen av den effektive støtten til norske næringer i 1989 og 1991. Under utgivelse
- 95/10 Ole Tom Djupskås og Runa Nesbakken: Energibruk i husholdningene 1993 Data fra Forbruksundersøkelsen. Under utgivelse
- 95/11 Liv Grøtvedt og Liv Belsby: Barns helse Helseundersøkelsene. Under utgivelse

Returadresse:
Statistisk sentralbyrå
Postboks 8131 Dep.
N-0033 Oslo

Publikasjonen kan bestilles fra:

Statistisk sentralbyrå
Salg- og abonnementservice
Postboks 8131 Dep.
N-0033 Oslo

Telefon: 22 86 49 64
22 86 48 87
Telefaks: 22 86 49 76

eller:
Akademika - avdeling for
offentlige publikasjoner
Møllergt. 17
Postboks 8134 Dep.
N-0033 Oslo

Telefon: 22 11 67 70
Telefaks: 22 42 05 51

ISBN 82-537-4105-7
ISSN 0332-8422

Pris kr 80,00

Statistisk sentralbyrå
Statistics Norway

9 788253 741055